

שרה גריס לבית חיים צימרמן - 7.4.1985

זכרונות אלה הועברו לכתב מהקלטות זקני הישוב בגליל.
ההקלטות נערכו ע"י אורי שרפמן מבית-גן (יבנאל) והם רכושם הפרטי של בלהה ואורי שרפמן.
ההקלטות נמסרו באדיבותם לארכיון בית יגאל אלון בגינוסר לתועלת הציבור כולו.

התאגדות בידי שולמית מנשה

ארכיון ותיקי הישוב בגליל
כל הזכויות שמורות
לבלהה ואורי שרפמן
בית-גן יבנאל טל. 04887500

שיחה עם שרה גריס לבית חיים צימרמן בביתה ברחובות.

לבקשת אורי שרפמן, אספר על משפחתי.
אני הבת הצעירה של חיים צימרמן וחייה-ברכה לבית ליברמן.
אמא הגיעה ארצה ב- 1907 מברשטיץ'קה. אבא הגיע ארצה ב- 1908 מלוביצ'יבקה.
תחנתה הראשונה של אמא היתה רחובות. היא רצתה להיות פועלת חקלאית, הדבר לא נסתייע
כידה באותן השנים והיא מצאה פרנסתה במושבה מתפירה.
אבא, שהגיע שנה אחריה, הצטרף לקבוצה של בני ברשטיץ'קה ברחובות.
הם לא חיו בקבוצה אלא היה ביניהם קשר הדוק ביותר. הוא היה בן 23 כשעלה ובין חברי
הקבוצה נחשב כמורה הדרך וכמדריך. היו ביניהם כאלה שבאו מברטישצ'קה, מלוביצ'יבקה
ומבריינה כך שקראו להם בשם "עולי בבל". מקבוצה זו אפשר לציין את יוסף קלובנר, את יוסף
ומרים וייץ, את מרים סמילנסקי, לימים אמו של יזהר ורכים אחרים.
חודשים אחדים לאחר שהגיע לרחובות, עבד אבא כפועל חקלאי בעיקר אצל הפרדסן פיינשטיין.
הוא עבד בנטיעת הפרדס ובכרמים.
כשהגיעו שליחי החווה בכנרת לחפש פועלים נוספים לחווה (זה היה עוד בימים הטובים
שהיו בין ברמן לבין הפועלים) נפל הפור על אבא, דבר שהיה מאוד גאה עליו, כך שהוא עבר
מרחובות לעבוד בחוות כנרת.

אמו של אבא גרה בכפר לוביצ'יבקה, הסבא - ברגר היה מנהל אחוזתו של פריץ פולני. אביו
של אבא יואל הכהן צימרמן היה תלמיד חכם שחי מחוץ לכפר והיה שב הביתה בחגים, כך שהסבתא
(אמו של חיים) נשאה בכל עול הבית, בעול הפרנסה וכמובן בחינוך וגידול הבנים.
לסבתא היו שלושה בנים: הבן הבכור - משה צימרמן, הבן השני - חיים צימרמן והבן השלישי
והצעיר - שמואל צימרמן. משה צימרמן נלקח ע"י דודו לדובנה, חי בדובנה והגיע ארצה
הרבה יותר מאוחר בעוד שאבא היה כמו בת טובה לאמו ועזר לה בנטל העבודה, לפי הסיפורים
לש את הלחם ועזר בבישול ויחד עם זה היה הרוח החיה בין בני הנוער באותה עיירה ובעיירות
בסביבה. בגיל 15-16 הרגיש שהוא חייב לעלות לארץ-ישראל. ואמנם בתחילה עלו אחדים
מתלמידיו כמו קלובנר והוא הגיע שנה אריהם. הם הגיעו בסיון שנת תרס"ז ואבא הגיע
בסיון שנת תרס"ח (1908).

שמואל אחיו שהיה צעיר ממנו בחמש שנים ותמיד היה עושה כל מיני תעלולים בבית כמו בישול הנעליים בתנור וכד' למד בבית ספר לרבנים, היה תלמידו של ביאליק באודיסה. אבא למד בחדר ובישיבה ואמרו עליו שהיה עילוי גדול ואילו לא הפך ציוני ועלה ארצה היה כודאי גאון גדול בתורה.

הוא היה ספוג יהדות, אהב את היהדות מאוד וגם עלינו השפיע מרחו. נוסף לעומק ולידע בנושאי יהודיים היה אדם חכם מאוד בעל חוש הומור ורצון עז ללמוד ולהשכיל. שנים אחדות אחרי שאבא עלה ארצה, נפטרה הסבתא ואז המשפחה התפרקה. הסבא גלה למקום תורה אחר, היה ראש ישיבה בחצרו של הרב בורוש ברומניה.

אנחנו חוזרים לכנרת.

יתכן מאוד שבועידה הרביעית של "הפועל הצעיר" שהתקיימה בסוכות תרס"ט, שאליה הצטרפו אבא ואמא (הם מופיעים בתמונת הועידה), יתכן ששם בועידה זו נפל הפור על בחירת הפועלים. בכל אופן, אבא עבר לכנרת אחרי סוכות.

בכנרת, כבר בשנה הראשונה להיותו שם, נבחרו תנחום והוא לשניים שעבדו באום ג'וני. הם חרשו את אדמות אום ג'וני, על כך יש מכתב. הם גרו בחושה באום ג'וני ובכדי לחסוך בזמן חזרו לכנרת בימי ששי. המקום שגרו בו היה די רחוק מגשר הירדן, זה במקום שבו נמצאת היום המצבה - 80 שנה לתנועה הקיבוצית.

שאלה: למה פרצה השביתה בחוות כנרת נגד האגרונום ברמן?

היו לכך סיבות אחדות - קודם כל, הפועלים גרו בתנאים תת-אנושיים בעוד שהוא המנהל גר בבית גדול ויפה.

אבל המלחמה העיקרית היתה על העבודה - ברמן טען שהפועלים הערביים טובים יותר, הוא אמנם לא הצליח לקחת פועלים ערביים אבל השביתה פרצה ואז הוזמן ד"ר ארתור רופין לדבר עם הפועלים. פועלי הגליל בחרו נציגים שייצגו אותם בפני ד"ר רופין. הפגישה היתה במלון גרוסמן בטבריה. כשנכנסו נציגי הפועלים לחדר בו ישבו ד"ר רופין וברמן, קם ברמן בחרי אף ובאופן הפגנתי עזב את החדר. הוא נפגע שפועלים הוזמנו כשנים אליו לד"ר רופין.

כתוצאה מהפשרה שהושגה בין הפועלים לבין ד"ר רופין הוחלט שאת אום ג'וני ימסרו לנציגים של פועלי הגליל והם על חשבונם ינהלו את אום ג'וני.

לעומת זה החווה בכנרת נמסרה באותה שנה (תרע"י) לקבוצה האמריקאית שהגיעה מארצות הברית כיניהם אליעזר יופה; ש.ד. יופה, לוין ואחרים הם החזיקו את החווה במשך שנה. למעשה אליעזר יופה היה הוגה הרעיון של תנועת המושבים, למעשה זה שעיצב את דמותם של המושבים בארץ ישראל.

לעומת זה, הפועלים שנבחרו לקבוצה באום ג'וני מטעם פועלי הגליל היו: ישראל בצר, צבי נדב, (ברגמן), חיים צימרמן, משה קריקסר, אליעזר שוחט, להם צורפה אשה אחת בשם שפרה

שטורמן, לימים רעייתו של בצר. תנחום מהקומזנה החדרתית לא יכול היה להצטרף ושלחו במקומו את ישראל בלוח. כשמדברים על אום ג'וני אין מזכירים שהיתה אשה בין הבחורים. לימים כשאמה של שפרה חלטה, היא התיעצה עם אביה - מה קודם למה, כבוד ועזרה להורים או חובה לחברים? הוא שכנע אותה שעליה לשאת קודם כל בחובות המשפחה. היא פרשה ובמקומה באה חיינה-תחיה ליברזון.

שאלה: מה הניע אותם ללכת לאום ג'וני?
נוצר מצב, שפועלי הגליל, שהיו יותר מציאותיים לגבי החקלאות מאשר פועלי יהודה, הגיעו למסקנה שבכוחות עצמיהם בלי פיקוח של מנהלים יוכלו להגשים הרבה יותר ממה שיוכלו להגשים עם מנהל שנוגש בהם ואינו מעריך אותם.
שר ההסטוריה הביא למפגש מאוד מעניין בין ארתור רופין לבין הפועלים. הוא ראה בהם אנשים נבונים עם אידיאל והגיע למסקנה שכדאי לעשותנסיון כזה, לתת לפועלים על חשבונם ובאחריותם לנהל דבר כזה. וזה רק חלק קטן, בערך שליש, מכל אדמות הדליקה, מכל אדמות החווה בכנרת.

שאלה: האם זה היה הנסיון לקומונה בארץ?
זה היה הנסיון החקלאי העצמאי הראשון של אנשי העליה השניה.
אני לא מקבלת את השם קומונה. היתה קומונה של פועלים בפתח תקוה, והיו קומונות גם אצל הגויים בחוץ לארץ. המחצית השניה של המאה ה-19 היתה תנועה של קומונות בארצות הברית. המיוחד בקבוצת העבודה הזו היה שזה נעשה באחריותם ובגיבוי של שאר פועלי הגליל. וכמו שידוע, היה ארגון של פועלי הגליל. ואסור לנו לשכוח שכל אלה שישבו באום ג'וני יאו את עצמם קודם כל, כשליחי ציבור.
הנסיון עצמו היה לא קל. הם אחרו לקבל את האדמה ואת כל שנדרש לעיבודה, כתוצאה מכך הם אחרו בזריעה - וכשראו שאינם מספיקים בעבודה הצטרפו אליהם פועלים נוספים מפועלי הגליל. אחד מהם עבד דרך קבע, וזה היה בנימין דוכובנה.
הם גמרו את השנה לא ממש ברוח אבל גם לא בהפסד.
כתוצאה מנסיון זה מסרו את אדמות אום ג'וני לקבוצה החדרתית. חלק מהם עבד שנה לפני כן בכנרת והאנשים עזבו מיואשים ומלאי מרירות על מה שקרה בחוות בכנרת. ומכיון שהקשר עם אום ג'וני נמשך, היה ברור שאם אום ג'וני תמסר לקבוצה מגובשת - זו תהיה הקבוצה החדרתית. האמת היא, שהקבוצה החדרתית פנתה לשה שהיו באום ג'וני שיצטרפו אליהם. אבא החליט שלא להצטרף מפני שאז חשב שהמשפחה תעלה ארצה - הוריו ואחיו הצעיר - והוא הבטיח לאביו שהמקום אליו ילך יהיה כפר ותהיה בו חקלאות אבל יהיה בו גם בית כנסת.
ומכיון שאבא עבד ביבנאל בתקופת הביניים שבין השביתה ואום ג'וני, נפל הפור על יבנאל. ההליכה ליבנאל נקבעה מסיבה נוספת, באותה תקופה התפזרו ביבנאל מספר משקים.

קבוצת הבולגרים עזבה את יבנאל וקבוצה של פועלים מהגליל שקראו לעצמם קבוצת "קדימה" או "הרדיקלים" הגיעה ליבנאל. הם יצאו לעבוד במשותף וקיבלו איכריות ביבנאל. לקבוצה זו היו שייכים: אבא, יחזקאל ברנשטטר, חיים יופה, בנימין דוכובנה וגרינפלד שלימים הלך לנהלל. הם חיו ביבנאל ואליהם הצטרפה תחיה ליברזון שעזבה את אום ג'וני משום שלא רצתה להצטרף לאנשי דגניה, היא ניהלה את משק הבית.

כאן הייתי רוצה לציין בסוגריים, שבשנה שאבא היה באום ג'וני, הוא נשא לאשה את אמא, חברתו מחו"ל, חיה-ברכה ליברמן. את החופה העמידו בראש חודש אייר תר"ע (1910) ביבנאל. את החופה והקידושים ערך השוחט הרכבי אביו של השופט הרכבי סבו של יהושפט הרכבי. המודעה על נשואיהם של חיה-ברכה ליברמן וחיים צימרמן פורסמה ב"הפועל הצעיר".

הבחורים בקבוצת "הרדיקלים", פרט לאבא שהיה נשוי, היו רווקים עדיין. אמא שעקרה מרחובות ליפו, היתה מורה למלאכת-יד בבית הספר לבנות ובתמונה שצולמה בביקורו של ביאליק בבית הספר בשנת 1909, אמא נמצאת בין המורות. התמונה נמצאת במוזיאון לתולדות תל-אביב. גב' שרה תון המנוחה שניהלה את בית הספר הזה למלאכת יד לבנות עדות המזרח, מינתה את אמא לנסוע ולארגן בית ספר דומה בטבריה. בזמן שאבא היה באום ג'וני, היתה אמא מורה בטבריה. השניים נישאו ואמא המשיכה להיות מורה בטבריה עד הולדת אחותי יבניאלה. ומטבריה עברה ליבנאל. חברי הקבוצה האחרים, נישאו לאט לאט. יחזקאל נסע לחו"ל והביא את דבורה, חיים יופה נשא את מרים כבשנה, גרינפלד פרש והלך לנהלל ודוכובנה נשאר ביבנאל. למעלה משנה חיו חברי קבוצת "הרדיקלים" ממש במשותף באורח חיים של קבוצה. כשהחברים נישאו התחלקו באיכריות והמשיכו לעבוד במשותף בעוד המשפחות חיו בנפרד.

ואולם כתוצאה מצורת החיים הקרובה, נוצר קשר אמיץ בין המשפחות בטוב וברע, והקשרים עמוקים ולבביים נמשכים כבר בין בני הדור השלישי.

אני זוכרת שהילדים ואף אני קראנו ליהושע ברנשטטר שהצטרף יותר מאוחר לאחיו יחזקאל "דוד יהושע", ולימים כשנזקקתי לעזרה בהיותי סטודנטית, פניתי אל הדוד יהושע.

גם ליעקב כבשנה, אחיה של מרים, קראנו הדוד יעקב.

אמא עקרה ליבנאל וגידלה את יבניאלה. כשיבניאלה היתה בערך כבת שנה וחצי, החליטה אמא לנסוע לבקר את משפחתה בחו"ל. ובחנוכה שנת תרע"ג, שבה אמא ארצה עם "שובל" ארוך של קרובי משפחה, ביניהם בלהה הגדולה (מלמן) שלימים היתה גננת בתל אביב, בלהה הקטנה שלימים הפכה לבלהה בלשה, משהל"ה בן דוד של אבא ששלח יד בנפשו ביבנאל ואחרים. בספר לזכר העיירה ברשטיצ'קה מצויה תמונה שבה אפשר לראות את אמא עם יבניאלה בזרועותיה וכן את הדוד שמואל וקרובי משפחה אחרים.

מתי הגיע הדוד שמואל, לא אוכל להגיד. אבא דאג לו עוד טרם שהגיע וקנה לו אכרות.

הדוד הגיע כשנפטרה אמו חיה-שרה שאת שמה אני נושאת.

מה שידוע לי שאבא קנה את האכרות ב בית-גן (?) ולא ביבנאל. ומה שזכור לי הוא שכאשר חזרנו מחו"ל בחנוכה 1919, הדוד כבר היה נשוי למרים שמחון והם עברו לבית של יהושע ברנשטטר.

ולמעשה מזי נעשו החילופין בין אריה אברמסון ובין הדוד שמואל, אינני יודעת. ידוע לי
וזכור לי שתקנו את הבית של אריה אברמסון והדוד שמואל עבר אליו (זה הבית שמתחת לברקוביץ)
ואריה אברמסון קיבל את הבית והאיכרות בבית-גן (הבית הקיצוני של בית-גן).
היו כל מיני סיפורים באשר לפציעתו של אריה אברמסון, היו שטענו שהיה גיבור והיו שרכלו
(ביבנאל) שהיתה לו פליטה מרובה שלו עצמו. כתוצאה מהפציעה הוא דרש כל מיני תוספות
משמואל צימרמן. סיפורים אלה זכורים לי מזמן היותי ילדה קטנה. בכל אופן מה שנשאר
מאותה איכרות של בית-גן היא ה"טיארה בית ג'ן", "הקרובה לפוריה, חציה היה שלנו וחציה של
הדוד שמואל. זה היה שדה צר וארוך באותו כיוון של כל האיכרים הבית-גנים.
(היום, זו האדמה שנמצאת לאורך הכביש לפוריה). לימים חלקו של הדוד שמואל נמכר,
ויתרת הנחלה שהיתה של אבא שייכת לי כביתו של חיים צימרמן. עדיין יש לי זכות מים ביבנאל.

שאלה: האם שמואל צימרמן עבד בחקלאות?

לפי כל הסיפורים בבית, בשנות המלחמה, אבא עבד במשק והדוד עבד במשק. אבא היה יותר עסקן
מאשר איש משק. אותן השנים היו שנות המלחמה ואבא עמד בראש משרד המושבות בגליל, היה
יו"ר התאחדות המושבות בגליל. היה הרוח החיה להרבה דברים שנעשו ביבנאל באותם הימים
החל מהבאת גולי יפו ליבנאל, שלפי סיפורה של רחל ינאית-בן צבי, הוא היה זה שארגן
את הפעילות הזאת ביבנאל. באותה תקופה נחשב אבא לאחד האנשים החשובים והחשובים בארץ-
ישראל.

שאלה: את יכולה לספר על הבאת גולי יפו ליבנאל?

אני יכולה לספר רק מסיפורים ששמעתי בבית - ביום הששי כשבאה ההודעה שצריך להביא את
יהודי יפו, החליטו היהודים הדתיים ביבנאל, כולל איליוביץ ואחרים, שזו פעילות של
"פיקוח נפש" ו"פיקוח נפש דוחה שבת" ותמו את סוסייהם ויצאו עם העגלות לדרך כדי להביא
את גולי יפו.

וסיפור ששמעתי מפי אהרון רוטבלט - בזכרון יעקב היתה בעיה עם משפחה אחת שלא ברור היה
באם היא שייכת לזכרון יעקב או ליבנאל, חיים צימרמן אמר - נקדים מעשה וניקח את המשפחה
אתנו ליבנאל שלא ישארו מיותרים בזכרון יעקב. כמו שדואגים לכולם ידאגו ביבנאל גם למשפחה
זו.

אינני יודעת כמה אנשים הגיעו.

האמת היא, שגולי יפו השתכנו בפתח תקוה, בכפר סבא, בזכרון יעקב ואפילו בשפיה -
אלא שמספרם היה גדול מדי בשביל בתי האב שנמצאו באותן מושבות.
הם הגיעו ליבנאל ואפילו לטבריה ולצפת. היות שהגיעו בקיץ הם גרו באוהלים ואחר כך עברו
לגור גם ברפתות. יש מהם כאלה, שעד היום מספרים על היחס היפה והקליטה היפה במושבה.
איך התחלקו עמם בכל אשר היה וכיצד נקלטו הילדים בבית הספר. העבודה כמובן נעשתה
בהתנדבות ובעבור העגלות לא קבלו כל תשלום. איכרי הגליל אמרו - כמו שהולכים ל"סוחרה"
("סוחרה" - עבודה מאונס עם הבהמות והעגלות למען שלטונות הצבא התורכי), זוהי התנדבות
למען עם ישראל.

בזמן המלחמה, היו מפקיעים עגלות עם הפרדות והעגלון והעסיקו אותם בכל מיני עבודות בשביל הצבא התורכי - אם בהובלת משאות, או בפריצת דרכים או בהובלת עצים שנכרתו בשביל הרכבת בצמח.

בשנות המלחמה, אבא היה "אלמן קש".

ביולי או בראשית אוגוסט, 1914, אמא יצאה עוד הפעם לחו"ל כשאתה שתי הבנות. יכנאלה - בת פחות מ-4, ושרה - אני, עוד תינוקות יונקת שדיים. בדרך לאניה, התאכסנו ביפו במלון קמיניץ ומספרים שהייתי חינוקת שובבה ואחד הסיפורים שנהגו לקנטר אותי בהם, היה הנזק הגדול הכלכלי שגרמתי למשפחה בהיותנו במלון - על השולחן עמד בקבוק יין עטוף במעטפת קש, אני, זחלתי לעבר הכבוק, התרוממתי ושרתי אותו, כמוכן שהיין נשפך ונגרם נזק כלכלי למשפחה.

אינני יודעת כמה זמן נמשכה הנסיעה בים מיפו לקונסטנצה אבל בודאי כשבועיים מכיון שכאשר הגענו לרומניה פרצה מלחמת העולם הראשונה ונאלצנו להשאר ברומניה בעוד שאבא נשאר בארץ-ישראל. מכיוון שהסבא יואל היה ראש ישיבה בחצרו של הרבי מברוש, הגענו לברוש וחינו שם במשך ארבע שנים. תחילה בחצרו של הרבי מברוש ויותר מאוחר - בדירה שאמא שכרה מחוץ "לחצר". אמא התפרנסה למחיתה מהוראת עברית וממלאכת-יד, בעיקר עסקה בעבודות תחרה עבודות מחט שונות כמפיות וצווארונים. היא נעזרה כמוכן בסבא שהיה מבקר אותנו לעתים. כשהוחלט על שביתת הנשק, עקרה אמא מרומניה ונסענו לפולין. מלבוב הגענו לברסטיצ'קה להוריה. בשנת 1917 חזרנו לארץ. זה היה בחנוכה של אותה שנה.

ברומניה, דברתי רומנית ואידיש, אבל אמא שמרה במשך השנים שנדבר עברית והיו מצביעים עלינו כעל ילדות "פלא" כל כך קטנות וכבר מדברות עברית. בברסטיצ'קה, הלכה אחותי לבית הספר העברי "תרבות", אז לימדו בו יצחק למדן המשורר והמורה ורד(?). אני עוד הייתי קטנה מדי וכנראה שלא היה גן ילדים בעיירה. כאשר היו שואלים אותי היכן אני לומדת - הייתי עונה - שילדה קטנה כמוני, עוד לא צריכה ללמוד.

הגענו ארצה באונייה תורכית. ביום שירדתי מהאוניה נדרתי שאדבר עברית בלבד ולא עזרו הפצרותיהם של יוסף וייץ ויוסף קלובנר שהגיעו עם אבא לנמל לפגוש אותנו, שאם אדבר אידיש או רומנית יקנו לי אפילו כלבלב קטן.

לימים, כשילד ביכנאל קרא לי "צוואנציג", חשבתי שזו מילה גסה ובאתי בבכי הביתה.

מסתבר ששכחתי את כל האידיש שלמדתי תוך זמן קצר מאוד.

לעומת זה, ידיעת הרומנית הקלה עלי בלימודי האיטלקית כשלמדתי באוניברסיטה.

ליבנאל נסענו ברכנת, עד צמח כמוכן. אבא בא לפגוש אותנו עם עגלה ולקח אותנו הביתה.

הגשם הראשון כבר ירד ועל ההר נראו נבטות תבואה נובטת כמסמרים ירוקים, וזכרון זה של תבואה נובטת מלורה אותי כל החיים.

איך היה הבית, אינני זוכרת. מכל מקום, החיים היו פשוטים מאוד.

באותם הימים עוד היה שיתוף מסוים בין "הרדיקלים" למרות שכל אחד עיבד את השדה שלו.

כל איכר עיבד את השדות שלו אבל את הגרנות - בעיקר חיטה ושעורה נהגו לעשות מאחורי הבתים בחאקורות, בגן האחורי. היתה להם מכונת דיש שהובלה על ידי לוקומוטיב, הלוקומוטיב דמה לקטר, הוא יצר כוח שהועבר למכונת הדיש באמצעות חגורה. ללוקומוטיב עצמו לא היתה הנעה עצמית ולכן הועבר ממקום למקום על-ידי 6-7 זוגות פרדות.

הלוקומוטיב הוסק בעצים ויצר קיטור שהניע את מכונת הדיש. הביאו אותו מצד אחד של הגינות ודשו במשך אותו שבוע אצל המשפחות שגרו באותו הצד - למשל: דשו אצל חיים יופה, אצל בנימין דוכובנה ואצל שמואל צימרמן (אצלנו) ואחר כך העבירו אותו עם מכונת הדיש לצד השני ודשו אצל "רדיקלים" אחרים ולאיכרים בודדים אחרים מאנשי "העליה השנייה".

הגורן המקורי היה למטה ורוב איכרי המושבה החזיקו את הגרנות שלהם בגורן המקורי.

ה"רדיקלים" לעומת זאת, החזיקו את הגרנות שלהם על יד הבתים וכך הקלו על הדיש במכונה.

ימי הדיש היו ימי חג ובמיוחד לנו הילדים. בזמן שהמכונה עמדה בחצר הבית, הכינה עקרת הבית ארוחה ושתייה לכל האנשים שעבדו בדישה באותה עת. אנחנו הילדים לא הלכנו לבית הספר והסתובבנו בשטח, נהנים מכל החינגא הזאת. לפעמים נפל הדיש בחופש הגדול ואז ההנאה היתה רבה מאוד. אהבנו להסתכל בגיצים המתעופפים לכל עבר ולא עיפנו להסתכל בגרעיני החיטה הזהובה שיצאו החוצה. זו היתה חוויה מרנינה לכל הילדים. לפעמים הצטרפו אלינו גם ילדים אחרים והסתופפו בשמחה הכללית.

אחד מסיפורי הגרנות בחאקורות, הוא על שריפת הגורן של חיים יופה. אני עוד לא הייתי אז במושבה, אברהם טען שערבי הוא ששרף את הגורן, יוסקה ומאיר טענו שזה היה אברהם בעצמו ובכבודו שהעלה את הגורן באש. בארוע נוכחו אמיר דוכובנה המנוח ויוסקה חנקין בנו של השומר יחזקאל חנקין.

עוד סופר שענין זה, שלפני מכונת הדיש הזו, קנו "הרדיקלים" מכונת דיש ממרחביה מהקואופרטיב של אופנהיים, אלא שאותה מכונה גרסה את התבואה. כפר גלעדי לקחו את המכונה והשתמשו בה לגריסת תבואה לבהמות. את המכונה שאני זוכרת קיבלו מהפיק"א.

ההבדל העיקרי בין האיכרים ובין "הרדיקלים" היה שאצל ה"רדיקלים" לא עבדו ערבים. בחצרות "הרדיקלים" לא גרו "חרטים". פועלים יהודים שחיו בבתים עשו את העבודה. הפועל היהודי היה גר אתנו, אוכל אתנו ובדרך כלל הפך חלק מהמשפחה. ילדיהם של חלק מהפועלים שהיו כאן, חושבים עד היום שהם קרובי משפחה שלנו. אצלנו לא גרו ערבים בחצרות. הילדים שלנו לא דברו ערבית וכתוצאה מכך שלא גרו ערבים בחצרות לא היתה לילדים שלנו גרענת. הגרענת היתה מחלה שהיתה נפוצה מאוד במושבות הגליל באותן השנים. לילדי הרחוב העליון לא היתה גרענת בעוד שלילדי הרחוב התחתון היתה גרענת.

בנוסף לכך, האיכרים היו אדוקים ואנחנו היינו חופשיים. אמנם "החופשיים" התחשבו ברגשות האדוקים ולא עשו כל עבודה בשבתות ובחגים. אני זוכרת שאת הפרות היו מוציאים לרעה אבל הרועה ביבנאל היה רועה ערבי, אינני זוכרת רועה יהודי ביבנאל. שאר העבודות נעשו בידי יהודים.

המגע היחידי עם הערכיות היה כשהן באו למכור תאנים ו"סברס". לעתים הן היו מבקשות להתקלח במקלחת שהיתה בחצר. לעומת זה, היה מגע הדוק בין הערבים לבין בעלי הבתים שבחצרותיהם גרו גם ברחוב העליון היו חצרות שגרו בהן ערבים. למשל: אצל משה אליוביץ גר "חרט" ערבי, אצל אליוביץ הזקן לא היה "חרט" ערבי. אצל משפחת סחין גרה משפחה ערבית בחצר, הם היו נאמני הבית ואחת הבנות גידלה את עטרה והיתה מעורה בחיי המשפחה. אצל אנשל שינוק אני זוכר ערבי שגר בחצר, אינני זוכרת את הבתים האחרים.

הבתים היו מפוזרים ולא צמודים זה לזה. גרו בשכנות, צימרמן ויופה, אחר כך היו שני הבתים של דוכובנה ובצד הנגדי היו שני הבתים של יחזקאל ויהושע ברנשטטר.

נוסנבוים גר בשכנות, הוא היה איש לא דתי, אדם משכיל אבל לא היה עם "הרדיקלים". הוא שלל את זכותם של הפועלים לדעה ולהצבעה. אם לקרוא לו ליברלי, אז היה ליברל-שמרן. היה בהחלט אדם "חופשי" ולא דתי. עד כמה שאני מבינה וזאת מקריאה של הזמן האחרון, שאחרי מלחמת העולם הראשונה, התפרקה החבילה של משרד המושבות ואז עלה קולו של נוסנבוים. לא הכל עדין ברור לי לגמרי וקשה לי לדייק בפרטים. בשנת 17 או 18 קם ביבנאל ארגון בשם "יבנאל הצעירה" ארגון זה "מרד" באנשי "העליה הראשונה", אנשיו רצו לחולל מהפיכה ביבנאל, להפוך את יבנאל למושבה מודרנית. הארגון קם עם התרופפות הארגון של התאחדות המושבות בגליל שבו היו שותפים גם אנשי כנרת ודגניה. דומני שבוסל ייצג גם את אנשי דגניה וחיותה בוסל ייצגה את אנשי כנרת. מכל מקום עם התרופפותו של ארגון זה הוקם האגון של "יבנאל הצעירה" וצריך לציין שבשנת 1919 הוקמה "החקלאית" ביבנאל.

היתה תקופה שבמושבה היה בית-ספר אחד. בתקופה מאוחרת יותר, פרשו הדתיים ובית הספר, כפי כפי שהוא זכור לי כשהגענו למושבה היה -"חדר" לבנים ובית-ספר לבנות. בית הספר היה בבנין השחור שהקימה פיק"א.

בית-הספר נבנה במתכונת בתי הספר האחרים שהיו במושבות האחרות, בצורת "חית", כזה אחת גדולה כראש ושתי כיתות מכל צד. חמישה חדרים עם אולם פתוח בלי גג. כשאני הגעתי לבית הספר למדו באותה שנה שלושה או ארבעה בנים. בכיתה ב' היו יותר בנים, הם באו מבית-גן. אני זוכרת את אברהם יופה, את אברהם נוסנבוים וישראל גופן כבנים שלמדו בבית הספר. הבנים מהרחוב התחתון למדו ב"חדר". אחר כך הגיעו לידי הסכם, אינני זוכרת את השנה המדויקת אבל דומני שבאותה שנה עזב האדון קרון. ככל אופן בית הספר הרגיל וה"חדר" התאחדו. מהסיפורים שהלכו במושבה ידוע לי, שאבי המנוח חיים צימרמן היה אדריכל ההסכם הזה. והוסכם שבית הספר יהיה בפיקוח בתי הספר הכלליים ומנהל בית הספר יהיה אדם שומר מסורת. כמו כן הוסכם שבבית הספר ילמדו הילדים לימודי יהדות כמו שלומדים בבתי ספר דתיים.

תפילת בוקר עדיין לא היתה, התפילה באה בשלב מאוחר יותר, אנחנו למדנו תפילות אבל לא התפללנו בבית הספר. בהסכם נאמר, שהבנות תלמדנה עם הבנים חומש רש"י ומשנה. לימודי גמרא הבנות לא תלמדנה מכיון ש"כל המלמד בתו תורה כאילו לימדה טפלות". איך התגלגלו הדברים שהבנות בכל זאת למדו גמרא זה, זה סיפור בפני עצמו.

בשנה שהגעתי לא פתחו בבית הספר כיתה א', כיתה א' היתה נפתחת רק פעם בשנתיים. הכיתה ישנכנסתי אליה, היתה כיתה די גדולה והיו בה ילדים די גדולים. המורה שלנו היתה בת-שבע חבס שלימים הפכה לבת-שבע לונץ עקב נשואיה לדוב לונץ.

היא נשלחה כמורה ליבנאל, נישאה לדוב לונץ ונשארה ביבנאל. באותן השנים נשמר הסטטוס קוו ומנהל בית הספר היה אדם שומר מסורת. המורה הראשון היה אדון שטרן, איש העליה השניה, שהיה מנהל המחלקה להתישבות במשך שנים ארוכות.

אדון קושינסקי היה מנהל אחריו. בימיו של אדון קושינסקי הביאו את אדון בירנבוים שהיה מורה ליהדות. בירנבוים הגיע ליבנאל עם אשה ועם בן בשם אהרון שהילדים קראו לו אהרל"ה. (??) אשתו היתה אשה בעלת לחיים ורודות, כאילו יצאה מספר אגדות ומדי שנה נולדו

שם בנות. כל אחת מהבנות נשאה שם כפול: רחל-אסתר, הדסה-צפורה וכד'. לימים, אחותי יבנאלה החליטה שהשם יבנאל אינו נאה ויום אחד מחקה את שמה מעל כל המחברות והחליטה שמעתה תקרא הדסה-צפורה למגינת ליבם של ההורים כמובן. אני עצמי התמרמרתי במשך שנים על "השם הפשוט" שרה - על שמה של סבתי. אני זוכרת שאבא היה מנחם אותי שלקלוריסקי היו שלוש בנות ולכל אחת מהן שם אחד בלבד - חרמונה, ירדנה ואחת על שם הסבתא שאיני זוכרת את שמה. שאלה: מי היו המורים ביבנאל?

אספר ממה שזכור לי בלבד - זכורה לי גננת שהיתה אשתו של אדון לולו. אדון לולו היה ספרדי והזוג קיים מצוות מיזוג גלויות.

בילדותי, זכור לי שהתלחשתי עם אמא כשנודע לי שאשתו של הדוד שמואל היא ספרדיה - (מרים שמחון), האם ידע הדוד שהתחתן עם ספרדיה?

הגננת השניה היתה ימימה בלקינד אחותו של נעמן בלקינד. אינני יודעת מתי באה ימימה ליבנאל, אבל אני זוכרת אותה שחומת עיניים בעלת עור שחום ושער שחור, דקה ורזה כאיילה. אני זוכרת אותה יפה להפליא, כמובן שהסיפורים על נעמן אחיה הוסיפו להילה שאפפה אותה. היא לימדה אותנו בכיתה שהיתה בתוך הגן כמכונה, ככה שכאשר הגעתי לכיתה א' - ידעתי לקרוא ולכתוב. לכיתה א' נכנסתי בשנת תרפ"א (1920-21). זו היתה כיתה גדולה מאוד, היו בה בני שבע והיו בה בני חמש. אני הייתי מהגדולים בכיתה. חברי בכיתה היו: טוביה לישינסקי שהגיע אז עם אמו ואחותו עבריה מאמריקה, חיימק"ה לבקוב, דוב ירמנוביץ מבית-גן, ציונה בן גליל מבית-גן, ישראל שרפמן (?), רות ברנשטטר, עטרה סחין, שמוליק שילנוק, ומילדי התימנים בועז בכור.

ביבנאל פתחו כיתה א' אחת לשנתיים, נאלצתי לחכות בגן הילדים ולכן נכנסתי באחור לכיתה א' מורתנו הראשונה היתה בת-שבע חבס שהגיעה מתל אביב באותה תקופה. אחותה ברכה חבס הגיעה כמורה למושבה כנרת.

לימים, בת-שבע חבס נישאה לדוב לונץ איש העליה השניה שהיה רווק זקן והפכה לבת המושבה.

היא לימדה בבית הספר וגידלה משפחה ביבנאל.

מורתי זו זכורה לי עם עיניה הכחולות ושערה הבהיר השופע בצמה עבותה שלפעמים היתה מסדרת אותו בתסרוקת על ראשה. היא מאוד אהבה אותנו הילדים וזכורה לי העברית היפה בפיה. כמורה עוררה אותנו בלימודים ודמותה ליוותה אותי כל חיי. מנהל בית הספר היה אדון שטרן שהזכרתי קודם, את המורים האחרים שלימדו בבית הספר באותה שנה אינני זוכרת. בסוף שנת הלימודים הזו "קפצתי" לכיתה ג', גם משום שהייתי גדולה יותר וגם משום שהייתי תלמידה טובה. וכך צורפתי לכיתה שהיו בה שמונה או תשעה תלמידים בלבד. ביניהם: מאיר דוכובנה, משהל"ה ליפשיץ, עבריה שושני, ציונה בן-גליל, בנימין אדלר, בועז בכור, אשר גרטי. לימים הצטרף לכיתה זו בן השוחט, שלום קלינקוביצקי, זה היה בכיתה ד' או בכיתה ה'. מבין המורים באותה שנה זכור לי היטב אדון בירנבוים וכן גננת שלימדה אותנו טבע בשם שרה גפני.

השוחט הרכבי היה עדין ביבנאל, השוחט קלינקוביצקי הגיע ליבנאל יותר מאוחר. אני זוכרת במעומעם שהגיע קודם כגפו ויותר מאוחר הביא את משפחתו. היו לו שני בנים - אברהם שלמד עם אחותי יבנאלה ושלום שצורף לכיתה שלנו. כמוכן שאיני יכולה לשכוח את ליצן הכיתה - שמואל יצחקי שהיה הרוח החיה והתרבותית של הכיתה.

אדון שטרן התחלף באדון קושינסקי שהרבה ללמד אותנו. בכיתה ו' היה חילוף אוכלוסין בבית הספר. הגיעה קבוצה חדשה של מורים ומנהל בית הספר היה אברהם אבא אורי. בשנת תרפ"ד סיים המחזור הראשון של בית הספר את הלימודים. התלמידים סיימו כיתה ז' בלבד, לא עברו לכיתה ח'. התלמידים היו: פרץ בידץ, דבורה אברמסון, גדליה שינוק, דן מגידוב, טובה ברקאי, דינה קרמר ויבנאלה אחותי. ההורים החליטו שהילדים מלומדים מספיק ואין צורך בכיתה ח'. הילדים התפזרו, הבנים לימים הלכו למקוה ישראל והבנות נשארו בבית פרט לאחותי יבנאלה שנשלחה למכינה בגימנסיה בירושלים.

בשנת תרפ"ה קיבלנו סגל מורים חדש. האדון אברהם אבא אורי, המורה גלפמן (?), המורה שרה בוז'ינסקי בת סג'רה - היא היתה בוגרת סמינר מורה צעירה מאוד.

מורים נוספים זכורים לי משנים קודמות - משנת תרפ"ב זכור לי אדון אוהלי, מורה לעברית ולחשבון. אדון אוהלי הגיע למושבה רווק צעיר ולימים נשא לאשה מורה צעירה שאף היא היתה במושבה, עד כמה שזכור לי שמה היה רוחמה לבית פוקס, היא היתה בת גדרה. מורה נוסף שזכור לי מאותה תקופה היה אדון חנקין. הוא היה מורה לסיפרות והסטוריה. אדון חנקין היה בעל משפחה אבל הגיע ליבנאל ללא משפחתו. מורה נוספת שהגיעה למושבה באותן השנים והיתה המחנכת שלנו בכתות ד' ו-ה' היתה חנה סוחר. עלמה בלונדינית עם צמה עבה, לימדה מקצועות שונים, היתה נעימת הליכות. היא אכלה ארוחות צהריים בבית הורי. היא זכורה לי היטב וזכור לי הרומן שברקס בינה לבין דוד ברש. דוד ברש נמנה על הפועלים מקבוצת המתישבים שהקימו את כפר יהושע. הוא הגיע למושבה בעונת הטבק יחד עם פועלים רבים אחרים ביניהם היה גם עמיאסף וילקומיץ. דוד ברש היה בחור רזה, דק פנים כמעט כפני נערה, חולמני ואיש תרבות וספר. בתור ילדה הבחנתי שברקס

רומן בין המורה חנה סוחר לבין דוד ברש, לימים נישאו השנים והתישבו בכפר יהושע. חנה זכורה לי כאחת ממורותי החביבות. חזרתי ופגשתי בה במשך השנים ואף בביתה שהיתה תלמידת הפקולטה ברחובות.

המהפיכה הגדולה של בית הספר באה בעקבות קבוצת המורים שנכנסה ללמד בשנת 1925. ארון אורי מנהל בית הספר היה יהודי שומר מסורת אולם בלי פאות וכלי זקן, חבש כיפה על ראשו בשיעורי היהדות בלבד. הוא הגיע ליבנאל כ"משהו" מפתיע. אדם שנראה בדיוק כמונו ובכל זאת דתי, עם אשה וששה ילדים. בשבילנו זו היתה תופעה פלאית ומפתיעה. וילדיו היו חמודים מאוד - מרים בכורתו בעלת עינים גדולות חומות כשקדים וצמותיה עבות ושחורות כסרטים צבעוניים קשורים בקצוות. אחריה שאר-ישוב הבן (שאריקו) ושתי הבנות שלומית ולביאה והפעוטות חיהל"ה ואריהל"ה, בקיצור משפחה כזו שנראתה בדיוק כמונו, "הרדיקלים" ובכל זאת משפחה דתית ולה הרבה ילדים - תופעה מיוחדת במינה. האמת היא שאדון אורי קרב את ילדי "הרדיקלים" באופן מיוחד וזאת כדי שנראה את מסורת ישראל במיטבה. וזכור לי שכאשר הייתי בכיתה ה' הוזמנתי ל"סדר" פסח בביתו וחיות ה"סדר" זכורה לי היטב מאותם הימים כי גם בבית ערכו "סדר" אבל כמוכן שה"סדר" בבית היה שונה.

נכון שבפסח אכלו מצות ולחם לא היה נראה בבחינת "בל ימצא", אבא היה אומר: דורות של יהודים נהרגו כדי לשמור על מסורת יהודית וגם אנו נמשיך ונשמור! בשר טרף לא נכנס הביתה ואת השבת הרגשנו היטב - אלא שהאווירה היתה שונה. זכור לי שכאשר חזרתי הביתה אחרי ה"סדר" בבית אורי, קצת נפעמת ונרגשת - אולי משתית ארבע הכוסות - שאל אותי אבא אם ארצה שיערוך את ה"סדר" בביתנו כמו בבית אורי, ענית לו: אתה תראה קצת מגוחך, כשאדון אורי עושה את ה"סדר" בביתו הוא עושה זאת בכל הלב והכוונה.

אדון אורי השפיע עלינו והייתי אומרת אפילו עיצב את דמותנו - ממנו רכשנו את אהבת התנ"ך ודרכו את אהבת ארץ ישראל. כמו כן השימוש בפסוקים מן התנ"ך בשיחות חולין - ההוראה שלו מלווה אותנו עד היום. אני זוכרת טיולים שערכנו אתו על ההר, כשהוא מראה לנו את הגולן ואת החורן ואת דבריו: אתם תזכו ותהיו מתושבים בעבר הירדן. דברים אלה חקוקים בליבו של כל אחד מאתנו עד היום.

אדון גלפמן(?) היה עולה חדש, פחות מעורה בהווי הארץ, איש העליה השניה. סיפר שהיה בגדוד העברי שהצטרף לצבא הבריטי. גלפמן היה ספוג מסורת יהודית ושמר בליבו את הגלות המיטבה. הוא היה מתרגם לנו שירים באידיש ולמדנו לשיר אותם, הוא הצליח ליצור גשר בינינו לבין הגולה, למדנו שהגולה לא היתה משהו בזוי אלא הווי שההורים שלנו הם המשך לו וממנו. ההורים שלנו מעולם לא דיברו על הגולה בו בזמן שאדון גלפמן הביא את ניחוחה של הגולה וסיפוריה אלינו לבית הספר. לימים, אחרי שאדון אורי עזב בשנת 29 הוא הפך למנהל בית-הספר.

פרט נוסף על בית הספר עלי לספר, אנחנו למדנו חומש ורש"י כמו שנקבע בהסכם, למדנו משנה ובסופו של דבר למדנו גם גמרא. ומאימתי התחילו הבנות ללמוד גמרא? זה סיפור בפני עצמו - כשיבנאלה אחותי היתה בכיתה ו' אמרו לבנות לצאת החוצה בשיעור תלמוד, בתואנה שהשיעור

נועד לבנים בלבד. ליבנאלה ניהלה מרד בבית הספר ושבתה מלימודים - לא יתכן שיש מקצוע שהננות לא מסוגלות ללמוד אותו, ואז הכנעה הנהלת בית הספר והבנות התחילו ללמוד תלמוד. כשהגיע אדון אורי לבית הספר, זו היתה כבר מסורת שהחלה מימיו של קושינסקי. ואני זוכרת שלא פעם אחת היה אדון אורי אומר בכיתה: תראו הבנות יודעות יותר מכם הבנים! אותי היו מקנטרים במיוחד מכיון שהייתי תלמידה טובה בגמרא - אילו היית בן, היית בודאי הופכת לרב - כך נהגו לומר לי.

הרופאים במושבה

הרופא הראשון שאני זוכרת (וכמו בחלום, לא בדמות) היה רופא בשם ד"ר דוד. רופא נוסף שהיה קשור למושבה אבל גר בצפת היה ד"ר גרי, אל ד"ר גרי היו נוסעים להתייעץ בכל מקרה קשה.

רופא נוסף שזכור לי הוא ד"ר מודובוי. רווק, צמוק - כמעט שחיף עצמות, רכב על סוס רזה ושדוף כמוהו. ד"ר מודובוי היה אחראי על מושבות אחדות. ואני זוכרת אותו רוכב מיבנאל למנחמיה ולפוריה. ל"ג בעומר אחד טיילנו למנחמיה וחזרנו דרך השדות ליבנאל, בדרך ליד עצי האלה שבשמסין נתקלנו בד"ר מודובוי רכוב על סוסו והילדים התחילו לצעוק - דון קישוט! דון קישוט! - הוא ממש נראה לנו כדון קישוט. ד"ר מודובוי דיבר עברית במבטא רוסי כבד מאוד.

אחריו הגיע למושבה רופא צעיר יפהפה ונעים הליכות בשם ד"ר אשרמן. יהודי הונגרי שהיטיב לדבר עברית. הוא הגיע למושבה בגפו וגר בבית הרופאים, הבית במרכז המושבה שבו היתה המרפאה ובו היו מגורי הרופא. באותה תקופה אכל אצלנו ארוחות צהריים. היה אדם משכיל ושוחר דעת. לאחר תקופה קצרה הביא ליבנאל את אחותו הרוקה שניהלה לו את משק הבית. חודשים אחדים לאחר מכן נסע לתל-אביב והתחתן עם אשה בשם מלכה, בת למשפחה ותיקה מאנשי העליה הראשונה, בעצמה ילידת הארץ. אינני זוכרת את שם משפחתה אבל אחותה נישאה ליודלביץ מכפר סבא. המוצא הוא מ"החלוקיים" כמו שאומרים מיהודי "החלוקה".

כמו בחלום זכור לי שנולדה בתו מינה ואחר כך עזב את יבנאל ועבר לתל-אביב. לימים נעשה לרופא מפורסם, פרופ' אשרמן המילד הידוע, המומחה לבעיות עקרות ואחד ממיסדי בית החולים "אסותא" בתל-אביב.

זכור לי רופא נוסף ד"ר קיטיין. אז הייתי כבר בכיתה ו' או בכיתה ז'. ד"ר קיטיין היה אדם מיוחד במינו. תלמיד חכם, צנוע שלמד רפואה בברלין. מכיון שאף למד בישיבה היה ספוג בש"ס ובפסוקים. היה מידידיו של רובשוב שלימים היה נשיא המדינה שזר.

גם ד"ר קיטיין בא בגפו ליבנאל וכילדה הייתי "נטפלת" אליו לא פעם בשאלות, פעם כמעט גרמתי לאסון כאשר משכתי את הכסא כשהתכוון להתישב והוא נפל על הרצפה. מה שספגתי מהורי באותה עת - אין לקנא ב... מכל מקום הוא זכור לי כאדם שוחר דעת משכיל ועינו. לימים, נשא לאשה את רבקה לרנר אחותו של אחד הפועלים ששהו במושבה, הם הקימו את ביתם במושבה ויותר מאוחר עקרו לחברון. הוא נוכח בזמן השחיטה בחברון בשנת 1929.

מחברון עבר לבית החולים "הדסה" בתל-אביב. מכל מקום בספרו של שזר כוכבי בוקר, מצוי סיפור שהוקדש לד"ר קיטיין הרופא היהודי ששהו בחברון בשחיטה של 1929.

שאלה: מה היתה תרומתם של המורים והרופאים למושבה?

הייתי אומרת שמבחינה חינוכית ותרבותית שימשו המורים והרופאים כ"אבן שואבת" במושבה לכל שוחר דעת.

במשך שנים ארוכות המשיכו להזכיר במושבה מורים כמו את האדון קרון, האדון קרני ופרחה אשתו טבימי העליה השניה שימש ביתם בית ועד לחכמים.

המורים היו אחראים לספריה, נתנו שיעורים לנוער, וריכזו סביבם את אנשי התרבות מבין הפועלים ו"הרדיקלים" ויחד יצרו את הגרעין התרבותי במושבה.

"הרדיקלים" ולא רק הם, ביבנאל היו איכרים אחרים, כמו בשאר מושבות הגליל, אנשי העליה השניה שהתאכרו - והם התסיסו את המושבות ב"ציונות" ועבודה עברית.

רוב האיכרים, אנשי העליה השניה לא העסיקו פועלים ערבים, רק אחרי שנים, והיתה להם ביקורת על אנשי המושבה כמו לפועלים במושבות יהודה. אבל עלי לצייין שהאיכר הגלילי לא דמה לאיכר מיהודה.

לגבי בית-גן, זו פרשה בפני עצמה. רובד האיכרים בבית-גן היה שובה, חלקם היה בני איכרים ממושבות אחרות - מראש פינה, ממטולה ומזכרון יעקב, בנוסף להם היו הגרים ובנוסף לגרים היו מאנשי העליה השניה כמו שרפמן, גופן ובן-גליל. הם היו אלה שארגנו את המושבות להתאחד - הם הכניסו את השינוי הגדול במושבות כמו פבריקנט בסג'רה ושכטר ואחרים במצפה, בכנרת ובמנחמיה. אלה נתנו את הגיון המיוחד וזה לקח עשרות שנים עד אשר התמזגה התאחדות האיכרים בגליל עם התאחדות האיכרים ביהודה. זה לקח שנים רבות מפני שהיו שונים באופיים. לפועלים במושבות הגליל היתה זכות בחירה שנים רבות לפני שמושבות יהודה הכירו בכלל בזכויות הפועלים.

שאלה: מה היה מעמדן של יבנאל ובית-גן ביחס למושבות בסביבה?

צריך לציין שבמשך שנים, היתה בית-גן משהו קטנטן שלא היתה לו השפעה גדולה. יבנאל היתה המושבה הגדולה וליבנאל היתה השפעה גדולה על סביבתה. אני זוכרת שיבנאל כונתה: "אם המושבות בגליל". ביבנאל התרחשו כל האירועים התרבותיים, אליה נמשכו אנשים והיתה לה אוכלוסיה גדולה מאוד של פועלים יהודים, אלה כמובן הטביעו חותמם על איכרי המושבה ועל צביונה וכיוון התפתחותה.

בראשית שנות ה-20 שקקה יבנאל פועלים יהודים, נכון שגם בבית-גן היו פועלים יהודים ויש לציין במיוחד את המשק של מקלר, זו היתה משפחה גדולה וענפה, היו להם שני משקים. וביתם היה בית ועד לחכמים. ה"סדר" של המקלרים היה שם דבר בסביבה הקרובה והרחוקה ובאו לחגוג עמם ממקומות קרובים ורחוקים. כמובן שזה בעיקר בגלל ירמיהו מקלר. על ירמיהו מקלר כדמות, אני מבכרת להקריא מלים אחדות שכתבתי לחגיגת 60 שנות "החקלאית"... "המקלרים שהתאכרו בבית-גן בשתי איכריות, כוננו משק גדול, רכשו עדר בקר, כלי עבודה מודרניים ובנינו משק נוספים. כ"רדיקלים" ביבנאל, גם הם נעזרו רק בעבודה עברית במשקים. ביתם היה פתוח לרווחה, חקלאות ותרבות חברו שם יחד. שמעון חלוץ המשפחה, היה איש גבה קומה, בהיר, שמבטו חריף ועוקצני. היה ממסדי "החקלאית" ופעיליה. האב ירמיהו מקלר - היה יהודי צנוע בעל פנים מארכים ושיבה זרקה בזקנו הקצר. היה רכוב תמיד על חמור דמשקאי לבן וגבוה. שמו הלך לפניו כאדם נבון, שנון וחריף. הוא שימש כבורר במושבות הגליל ויה יו"ר הועדה המשפטית של האגודה החקלאית מראשית ימיה ועד פטירתו בירקונה בשנת תש"ג.

תמיד ידע להעמיד את עצמו במקומו של החבר שנפגע ולמצוא דרך לבוא לעזרתו. זכרו הונצח ב"חקלאית" בהקמת קרן על שמו במתן הלוואות לחברים במקרים מיוחדים." (כתבה שרה צימרמן)

שאלה: איך בוסדה "החקלאית"?

אנחנו חייבים לחזור אחורה, שנים אחדות. לאחר כניסת האנגלים לארץ והתרופפות משרד המושבות בגליל התחיל פילוג בין המושבות והתרופפו הקשרים הפנימיים. אנשי העליה השניה שהיו מלאי מרץ ורצון ליצירה החליטו שחייבים להקים משהו כדי להבטיח את הבקר ולעזור לטיפוח גידול הבקר כמשק החקלאי. התאחדו ביניהם אנשים מהעליה השניה, ממושבות הגליל, משתי הקבוצות שהיו בעמק הירדן - דגניה וכנרת - וממרחביה בעמק יזרעאל ויחד החליטו להקים אגודה לפיתוח הדדי של ענף המקנה במשק.

בשנת 1919 התאספו חברים אחדים לישיבה ראשונה שהיתה בבית חיים יופה. הישיבה השניה היתה בביתו של ברנשטטר. בחוברת של "החקלאית" מביאים בדרך כלל תמונה של ביתו של חיים יופה, כי בו התקיימה האסיפה הראשונה לכינון "החקלאית".

ארכיון ותיקי חישוב בגליל
כל הזכויות שמורות
לבלהה ואורי שרפמן
בית גן יבנאלי על. 8404:07

שמות המיסדים של "החקלאית":

יצחק בן יעקב מדגניה
בצר ישראל מדגניה או מכנרת
ברנשטטר יחזקאל, יופה חיים מיבנאל
יזרעאלי וכבשנה מכנרת
מקלר שמעון מבית-גן
פבריקנט אריה מסג'רה-אילנה
פרומקין (?)
רוזנצווייג ממנחמיה
רוטבלט אהרון מכפר תבור - מסחה
שופמן ממרחביה

וחיים צימרמן שעליו הוטל להכין את תקנות האגודה לביטוח המקנה והמשק. כמנהל האגודה נבחר חיים יופה.

הוא ניהל את האגודה במשך שש או שבע שנים. רק ב- 1925 נכנס חיים צימרמן להנהלת האגודה. במשך כל אותן השנים היה צימרמן חבר הועדה המבקרת, היה שופט באגודה ולפי הסיפורים היה רוח החיים באגודה ולמרות שלא היה מנהל האגודה ליווה את האגודה בפעולות רבות בועדות השונות.

האגודה הוקמה כאמור עם התרופפות משרד המושבות. אז חדלה פיק"א לתמוך בביטוח המקומי שהיה נהוג במושבות והורגש הצורך להקים משהו כדי לשמור על בהמת העבודה ובהמת החלב. לבהמת העבודה היתה חשיבות מירבית ואף יותר מלבהמת החלב. ומבחינה מספרית אנו רואים שמספר ראשי בהמות העבודה היה גדול יותר ממספר בהמות החלב באותן השנים.

נוסף לכל, צריך לציין שבין בהמות העבודה היו פרדות, היו סוסים והיו שורים. השורים נעלמים לגמרי מהביטוח כעבור 3-4 שנים.

האגודה צרפה אליה או שכרה עוזר וטרינרי, אברשה בן יוסף. הוא הגיש עזרה וטרינרית בעת הצורך והביטוח כיסה עזרה זו.

הרופא הראשון שהביאה "החקלאית" היה ד"ר פרוינד. ד"ר פרוינד הגיע ליבנאל מברלין בראשית שנות ה-20 והיה זה ארתור רופין שתיווך בעניין. וכאן אצטט שוב דברים שנכתבו על-ידי לחגיגת 60 שנות "החקלאית": "הילדים סקרנים, האם רופא הבהמות כמוהו כרופא המושבה? הגיע ד"ר פרוינד, אדמוני, סמוק לחיים ורחב כתפיים, קולו עמוק והוא נראה כאיכר חסון. בכל זאת שונה הוא מרופא בני האדם - פסקו הילדים. בתחילה גר ד"ר פרוינד בבית המקלרים בבית-גן ואחר כך עבר לבית פיק"א ביבנאל.... רכוב על סוסו היה מבקר במושבות הגליל ובינתיים הולך ומתרבה מספר הפרות הביירותיות והדמשקאיות על ידי רכישה וגם מגידול עצמי. לעומת זה מספר השוורים פוחת והולך עד שנעלמו כליל ממושבות הגליל.... כמה הלהיבה את דמיוננו ועיתו הצעירה זהובת השער. אשה תמירה, לבושה בחולצה לבנה ו"בריץ'ס", וכשרכבה על סוס ואוכף לא נראתה נאה כמותה בגליל כולו....". (עלי לציין שהיא הובאה לקבורה בבית-גן לפני חודשים ספורים).

עוד לפני מאורעות תרפ"ט, שימשה יבנאל אם המושבות בגליל, מקום קליטה והכשרה לארגוני התישבות שונים שעלו להתישבות בעמק יזרעאל וכך ניטו חוטים וקשרים בין ה"רדיקלים" ביבנאל לאלה שיצאו להתישבות, ביניהם כאלה שהפכו במשך הזמן לפעילי "החקלאית" בכפר יחזקאל, בבית אלפא, בעין חרוד, בכפר יהושע ובישובים אחרים. מן הראוי להזכיר אחדים מהם שהטביעו חותמם והשפיעו מדמותם על דרכה של "החקלאית": יצחק בן יעקב, חבר קבוצת דגניה א'. בחור בעל שער שחור ומסולסל בעל מצח גבוה ועיניים חולמניות. בן הרב שהיה עילוי. היה פעיל ב"הגנה", ממיסדי הטיסה העברית, מראשוני הטייסים וממקימי בית-הספר לטיס בעמק הירדן חולה בגופו שסבל יסורים רבים אבל אמיץ וחזק ברוחו. ממיסדי "החקלאית", ממעצבי רוחה ודרך פעולתה. איש מצפון ופעיל בועדת הביקורת של "החקלאית". לאחר שנהרג בתאונת דרכים ככסלו שנת תש"א, היתה תלויה תמונתו מעל שולחן עבודתו של אבא, ורוחו הטובה ליוותה את האגודה גם אחרי פטירתו. אני חייבת לציין - אבא סיפר שכאשר עמדה בפניו בעיה קשה היה מרים את עיניו ומתכוון בתמונתו של יצחק ומתיעץ אתו - מה היה הוא עושה במקרה הזה -

שאלה: מה מקיפה "החקלאית" עכשיו?
"החקלאית" מקיפה כמעט את כל הבקר בארץ. ומספרים איני יכולה לתת כרגע. באסיפה הכללית האחרונה של ה"חקלאית" שהתקיימה בשפיים צוין שהיום גם הערכים מבטחים ב"חקלאית" את המקנה שלהם. המצב השתנה היום, בערך 50% מבוטחים ביטוח מלא, ז"א ביטוח ועזרה וטרינרית. יש משקים המבטחים רק לעזרה וטרינרית וככה נוהגים גם הערכים אלה שבגליל ואלה שבנגב הקשורים ב"חקלאית".

ה"הקלאית" היום מעסיקה 50 רופאים קנועים וששה רופאים מחליפים - לשנה זו שנת תשמ"ה.

הערה - שרפמן - החלום התגשם במלואו.

הייתי אומרת שאילמלא "ההקלאית" לא היה מתפתח ענף גידול הבקר כפי שהתפתח בשנים אלה. כך נראה לי - שגדלתי בבית "ההקלאית" - כמו שהם מתלוצצים על חשבוני. ובזמנו הכינותי עבודת גמר לאוניברסיטה באיטליה על ביטוח הבקר ע"י "ההקלאית" בארץ וערכו לגבי ההקלאים. "ההקלאית" עודדה ותרמה לא רק לביטוח הבקר ולטיפול הוטרינרי אלא גם למחקר, וזאת הודות לתבונתו של אבא שידע ליצור קשר עם פרופ' שאול אדלר שנכנס בעובי הבעיות של מחלות טפיליות, בתחילה ל"קדחת הקרצית" ואחר כך למחלות אחרות. היה קשר בין "ההקלאית" לבין השרות הוטרינרי הבריטי בזמנו, וגדול חלקה של "ההקלאית" בהקמת המכון הוטרינרי בבית דגן. כיום, קיימת פעילות מתמדת והבנה מלאה בין השרותים הוטרינריים של משרד החקלאות לבין רופאי "ההקלאית".

ובכל זאת יש דברים שהיו גורמים עגמת נפש למיסדים אילו היו קמים מקברם - יחסו של הרופא הוטרינרי השתנה, נוצרו הבדלים ברמת החיים והבדלים בחוקה - אלה שינו את "ההקלאית" "ההקלאית" אינה נקראת אגודה הדדית אלא אגודה שיתופית-קואופרטיבית לביטוח ולשרותים וטרינריים במקנה. ביסוד הדברים, זה שינוי גדול. ההדדיות שהיתה קיימת בתחילה, שאותה הגו אנשי "ההקלאית" תרמה הרבה להגשמת החקלאות.

מכל מקום, משמח ומרנין את הלב, לראות שיצירה שהגו ויצרו אנשי העליה השניה בגליל הפכה לפעילות המכסה את הארץ כולה ועדיין יחידה בביטוח הבקר, והנושא נלמד גם בארצות זרות.

אבא היה קשור ל"הקלאית" משנת 1919. היה בין המיסדים שלה ונשאר בה עד שנת 1950 כשנפטר. כשאבא נפטר, הוא עוד היה מנהל "ההקלאית" בתוקף ועוד נשארו צ'קים בחתימתו. צריך לציין לשבח של אנשי "ההקלאית" שהקימו פרס לזכרו - פרס "ההקלאית" על שם חיים צימרמן. אבא נפטר ב- ג' ניסן תש"י ושנה לאחר מכן החל הפרס לזכרו. (משנת תשי"א). מאז שנת תשי"ב, מדי שנה ביום הזכרון לפטירתו של אבא, חילקו את הפרס, יותר מאוחר החליטו לחלקו מדי שנתיים באסיפות הכלליות של החברה "ההקלאית". ראשון מקבלי הפרס היה פרופ' שאול אדלר ובמשך השנים קיבלו את הפרס רבים וטובים מאנשי המחקר והשרותים לקידום טיפוח גידול הבקר והמקנה בארץ.

מבין מקבלי הפרס: פרופ' שאול אדלר, פרופ' קומרוב מנהל המכון הוטרינרי, פרופ' ואן דה הובה - מנהל המכון הביולוגי וחקר במחלות בקר, פרופ' אולדסנסון מארצות הברית, רופאי בהמות שונים כולל ד"ר פרוינד, חקלאים שונים ורפתנים שונים. יש לציין בין החוקרים אשה שקבלה את הפרס - צפרא ניצנוב, אשה נוספת היא מרים ברץ שקבלה את הפרס כרפתנית, על התמדה בעבודה ברפת במשך עשרות שנים. יחזקאל ודורה ברנשטטר קבלו את הפרס על הקמת רפת מודרנית (היום איננה קיימת יותר), סורקין מעין חרוד קיבל את הפרס בגיל 92 על התמדה בעבודה כרפתן, והיום בגיל 96 הוא עדיין ממשיך לטפל בעגלים. השנה קיבל את הפרס עקיבא אבני מגבעת ברנר על 50 שנות עבודה ברפת. קיבלו את הפרס רופאים שעסקו בצאן כמו ד"ר פינצ'י המנוח וד"ר פלד המנוח.

את הפרס קיבל גם מנדל בקר מרמת יוחנן אחד מראשי הנוקדים בארץ שאף כתב ספר על גידול הצאן במשק העברי. הפרס חולק לאנשים רבים ושונים, ונאה הוא מנהגה של "החקלאית" שמיסדה את הפרס הזה והפכה אותו ל"מוסד בר קיימא".

מתי עבד אבא?

קודם כל, אבא עבד בחקלאות בעודנו ילד בליבצ'יבקי עם הסבא שלו, הוא עבד בגן הירק ליד ביתם וכשהגיע ארצה היה פועל חקלאי ברתובות ואחר כך בחוות כנרת, באום ג'וני ובשנת 1910-11 התאכר ביבנאל.

אבא עבד במשק עד אשר נכנס להנהלת "החקלאית" בשנת 1925-26. במשך כל השנים הוא עסק ב"עסקנות". אביגדור יופה היה מתלוצץ שאפשר היה לבוא אל אבא לשדה ולבקש כל בקשה והוא היה מפסיק את עבודתו והולך לטפל בעניין שדרש טיפול, השאיר את הפרדות והעגלה לפועל או לדוד שמואל והלך, אפילו לטבריה היה מגיע אם צריך היה. אבא נהג לספר שמעולם לא אכל ארוחה על חשבון הציבור. לימים, כשרצו למשוך אותי לעסקנות במפלגת פועלי ארץ ישראל, אמר לי: אם את רוצה שיהיה לך מצפון בקי, עכדי לפרנסתך במקצוע ובעסקי מפלגה עסקי שלא על מנת לקבל פרס - בשעות הפנאי, אחרת תצטרכי להאבק נגד המצפון שלך! דברים אלה היו נר לרגליו במשך כל השנים - אדם צריך לעבוד לקיומו ועסקנות נעשית שלא בשכר!

שאלה: מתי הוקמה התאחדות האיכרים?

ההתאחדות הוקמה בזמן שלטון התורכים. המצב במושבות נעשה קשה והחליטו שמוכרח להיות נציגות אחידה למושבות הגליל התחתון. למעשה גם הקבוצות הצטרפו להתאחדות הזו - קראתי שרחל ינאית היתה הנציגה של כפר גלעדי. לפי החומר שקראתי ואני קוראת, הרוח החיה בהתאחדות המושבות בגליל היה חיים צימרמן, הוא היה ראש התאחדות המושבות בגליל.

שאלה: איך הגיע שמואל צימרמן לעסקנות ציבורית?

אינני יודעת בדיוק איך שהוא הגיע לעסקנות ציבורית. אתה הסברת שהוא היה כעין פקיד אצל מיכאל נוסנבוים. מיכאל נוסנבוים שהיה איש משכיל היה איש קשה ומר נפש. כילדה, אני זוכרת את אשתו שהיתה תמיד אשה מדוכאה ונפחדת. מיכאל נוסנבוים התחיל לאבד את הקרקע ועמדה לחול מהפיכה. רצו להכניס מישו אחר. אנשי העלייה השנייה רצו לדחוף את חיים צימרמן מפני שהיה לו כושר מנהיגות ומפני שנחשב לאיש ישר, נקי כפיים ולא שתלטן. ואז שמואל צימרמן עשה יד אחת עם המסחאים והכשיל את המועמדות של חיים צימרמן וקיבל את הנהלת התאחדות האיכרים. אני בהחלט זוכרת את כל הפרשה הזאת, הייתי כבר ילדה די גדולה, פרטים אינני יודעת בדיוק אני רק יודעת שהוא דחף את אבא הצידה.

עד היום אני חושבת, שאילו חיים צימרמן היה נשאר בהתאחדות האיכרים יתכן ולמושב היתה צורה אחרת. אבא בנסמתי - היה ונשאר כל חיו איש תנועת העבודה. שמואל צימרמן היה איש קשה והחזיק בתפקיד הרבה שנים. אולי ביבנאל לא העריכו אותו אבל העריכו אותו מאוד "בחוי", במרכז החקלאי ובהתאחדות האיכרים. הוא היה עושה דברה של פיק"א ועד כמה שהבנתי הוא אף קיבל משכורת מפיק"א והיה גם בא כוח האיכרים - מתי השתלבו הדברים, אינני יודעת. היה איש חכם, יודע ספר וידע לכתוב, כשצריך היה - אף ידע לנאום נאומים מרגשים ביותר. היה לו מזל, שהיה לו פועל תימני מצוין שעבד אצלו כמו עבד כנעני, בנימין (?) שניהל לו את המשק. אינני זוכרת את הדוד שמואל עובד, רק נותן פקודות. ואני אומרת את זה בכל הרצינות! לעומת זאת היו שנים אצלנו שרק אמא היתה בבית, אבא היה מסתובב בארץ וכשהיה בא היה עובד במשק. הוא היה בא מחיפה למלא תורנות שמירה ביבנאל, טען שלא יוכל לחיות, אם חלילה יצא מישוהו במקומו לשמור ויהרג. היו לו עקרונות רבים עליהם שמר. ובסך הכל היה איש פשוט נצנוע.

בשנת 1927 סימתי את כיתה ח'. בשנה שאחריה לא למדתי בבית ספר, למדתי שיעורים פרטיים אצל אדון גלפמן ואצל אדון אורי ועבדתי. אז אבא החליט שצריך להוציא אותי מהבית כי אחרת אשאר סתומת מוח. מכיון שהייתי "שלומפרית" גדולה - מבחינה חיצונית ולא מבחינת לימודים - אבא החליט שאני לא כל כך מתאימה לגימנסיה "הרצלית" ואף לא לבית הספר הריאלי בחיפה. אבא החליט שאלמד בבית ספר עממי יותר וזה היה סימינר לוינסקי, שם למדו ילדות מכל מיני חלקים של הישוב, ולשם התאמתי יותר. אלא שבסימינר לוינסקי לא פתחו כיתה א' בשנה שסימתי את כיתה ח' והגעתי לשם רק בשנת תרפ"ט (1928-29). למדתי שנה בתל אביב, אחר כך אמא יצאה הפרות וגרנו בנוה שאנן ואז כבר לא חזרנו בחופש הביתה. הבית הושכר ואנחנו היינו בתל אביב בשנים 1931-32 וב-1930-31. ב-1932 כשלמדתי בגימנסיה, אמא חזרה ליבנאל. הם תקנו את הבית אבא עבד ב"חקלאית" והיה חוזר לשבתות ולפעמים באמצע השבוע, אז הייתי בשמינית וחזרתי לקיץ הביתה. אחר כך יצאתי לאוניברסיטה בירושלים, הודות לאמא ולא לאבא, והתחלתי ללמוד ביולוגיה. הייתי רשומה ללימודים גם באוניברסיטה באיטליה ובחנוכה קיבלתי הודעה מהקונסוליה האיטלקית בירושלים שקיבלתי מילגה ללימודים באיטליה. לא שאלתי את אבא ולא שאלתי את אמא נסעתי לדור יהושע בתל אביב, קיבלתי ממנו "גמילות חסד" של 15 לירות, קניתי כרטיס לאוניה, חליפה משומשת ונעליים משומשות אצל שרה אשבל בירושלים, היא הלכה אתי - קניתי מעיל ושמלה אצל הדסה קלוברי, קניתי דברים נחוצים לנסיעה, ביום ששי הגעתי הביתה וביום שני הגעתי לחיפה ויצאתי לאיטליה למורת רוחם של הורי.

כל זמן שאמא היתה בחיים, החזקנו את הנחלה, פרט לבית שנמכר אחרי מלחמת השחרור, אז אבא אבא היה במצב בריאות לא טוב.

אנחנו עקרונו לרחובות וחיינו ברחובות משנת 1945-1949. את מלחמת השחרור עברנו ביבנאל עם הילדים. אמא נפטרה בשנת 1955 (איר תשט"ו), שלוש שנים אחר כך היתה חלוקה של האדמות הודות לדוכובנה. אחותי קיבלה יותר מ-60% והיתר בשאר לי.

אחותי מכרה את האדמה לסעדיה קריטי ואת האדמות שלי החזקתי עד 1972-73.
אמנם רציתי לטעת פרס ביבנאל והגשתי ערעור לוועדה מיוחדת שישנה ביבנאל, הועדה פסקה
שכל זמן שאינני גרה ביבנאל - אין לי כל זכות לנטיעה.
ואז, כשהתחילו הילדים להתחתן התחלנו למכור חלקה אחר חלקה.
עד היום נשארה חלקה אחת - טיאה בית-ג'ן.

אנחנו וחיי חינוך בגליל
כל הזכויות שמורות
לנלה ואורי שרפמן
נית'גן יבנאל טל. 06750488

שאלה: כיצד את זוכרת את המושבה?

ובכן, למרות שנולדתי ביבנאל, הגעתי אליה כשהייתי בת שש ומאז מתחילים הזכרונות שלי
ממנה. חזרנו ארצה, כפי שכבר סיפרתי, בסוף חג החנוכה, בימים הראשונים של חודש טבת.
זה היה כבר אחרי הגשם והגורן היתה ירוקה כולה נבטים. הרחוב הראשי של המושבה היה מרוצף
באבנים עגולות ומרובעות כשבליהן רוחים, כשירד גשם היו המים מתפצלים בין הרווחים
כשורשים וזורמים כלפי מטה ברחוב התלול.

הבתים היו שחורים עם גגות אדומים, לכל חצר היתה גדר בחלקן מענפים של הרדוף ובחלקן מעץ
פלפונים של עץ די רחבים עם קצוות מחודדים. פה ושם היו גדרות של רשת, כמו אצלנו וכמו
אצל ברנשטטר ויתר "הרדיקלים". גם אצל נוסנבוים היתה גדר רשת. ככה שהרחוב העליון
היה ברובו גדרות רשת. אני זוכרת גדר של הרדוף אצל אליעזר שינזוק וגדר של עץ אצל אנשל
שינזוק. אני זוכרת גדר של הרדוף גם אצל סחין.
ברחוב התחתון היו רוב הגדרות גדרות של הרדופים ועצים.

הכניסה לחצר היתה באמצע המגרש, פחות או יותר, ולא בקצה המגרש, ככה שהיה שער לחצר
ובהמשכו של המגרש היתה גינה קטנה. בחצרות היו מבנים חקלאיים והחצר עצמה היתה מוקפת
בחומת אבן. בחומה הזו שפנתה לחאקורות ולגנים שמאחורי הבית היה פשפש קטן או יותר נכון
שער קטן, עבה וכבד שהיו נועלים אותו בלילה. השער היה ננעל במנעול ובריש, על הבריה היה
תלוי וו גדול כבד מאוד שהיה די קשה לפתוח. לפנות ערב היו סוגרים את השערים. השערים
היו עשויים בחלקם עץ ובחלקם ברזל. הפשפש הזה היה מוביל בכל חצר לחאקורה שלו ולגן
שהיה בצד השמאלי של הרחוב על שטח של כמעט 5 דונם.

ברחוב העליון נגמרו המגרשים באלכסון כי הוואדי חתך את השטח ואחדים היו צריכים לעבור
את הוואדי. שם עבר צינור של מים שעבר מן המעין למעלה.

בחצרות הקדמיות - היו כאלה שלא היה בהן הרבה, היו כאלה שהיו בהן גינות, ורדים ועצי
פרי וסרק. אצל יחזקאל ברנשטטר היו שני תמרים, היתה שדרה של מנדרינות, היה פיקוס
והיתה גם אנונה.

אצלנו היה שביל ובו טויות נטועות, בינינו - מנוסנבוים ועד בידץ היו ברושים וזה נתן
לרחוב צביון וחוץ מיוחדים מאוד. בגינה הקטנה היו שמי עצי זית ואצל יופה היו שני דקלים גבוהים
במיוחד.

הבתים היו שחורים מאבני בזלת והגגות היו אדומים. החלונות היו לא גדולים במיוחד,
תריסים לא היו אבל היו סבכות ברזל. הקירות לצד הרחוב הראשי היו קירות רחבים ברוחב
50-50 ס"מ. כשהיו פותחים חלון - החלון לא עבר את הקיר כלפי חוץ, החלון נשאר כולו בתוך
רוחב הקיר. כשתלו וילונות ופתחו חלון - זה לא פגע בוילון. כילדים אהבנו מאוד לשבת
ספי החלונות ולהסתכל החוצה.

לגבי מספר החדרים, זכורים לי בתים בני שלושה חדרים ובתים בני שני חדרים. כששאלתי את אבא - למה לאחדים יש שלושה חדרים ולנו שני חדרים בלבד, הוא ענה לי - שהבתים נבנו לפי גודל המשפחות.

לנו היה בית בן שני חדרים, לחיים יופה היו שני בתים בני שלושה חדרים כל אחד - אלה היו בתים של כולגרים. "הרדיקלים" נכנסו בעיקר לבתי הכולגרים. אני נולדתי בבית, ביבנאל, בחדר השנה והמילדת שלי היתה גב' דוכובנה. לאחנן איליוביץ היו שלושה חדרים, בבית העליון של יחזקאל ברנשטטר היו שני חדרים. נתחילה גר בו יהושע ועשיהושע עזב היו משכירים את הבית. ליחזקאל עצמו היו שלושה חדרים, להם היתה רוחה.

הבתים נבנו כך שהמטבח היה כאילו המשך של חדר השינה. היציאה למטבח עברה דרך מרפסת פתוחה מהחדר האמצעי, או החדר המזרחי, יצאו למרפסת ומהמרפסת נכנסו למטבח. אני זוכרת שכאשר הגענו מחוץ לארץ לא היה אפילו גג מעל המרפסת הזו והיינו רצים למטבח בגשם, בימי גשם. המטבח היה נמוך יותר משאר החדרים והוא לא היה מרוצף. בהתחלה היתה לו רצפת חימר ("בלינקעס").

"בלינקעס" הם תערובת של גללי בקר עם חימר. לשו גללים עם חימר, זו היתה עבודה של ערביה שהיתה באה לטייח את הרצפה.

אני זוכרת שלמרפסת היה קיר בגובה של מטר בערך, קיר רשת, כדי למנוע מהפרות ומהתרנגולות גישה למרפסת.

אני זוכרת שבישלו על פרימוס, בנוסף לפרימוס, חלק גדול של הבישול היה נעשה בטאבון. מים להרתחה ולכביסה, מרק או תבשילים אחרים שדרשו אש קטנה. הטאבון היה תנור עשוי אדמה וטיט והיהמונח רחוק מהבית בחצר או בתוך סככה. אני זוכרת את פטמה הערבית שעשתה לנו את התנור, היא הוסיפה קצת קש לטיט ואת הזרעים המנוצים של ההרדוף ומזה היתה לשה עיסה שממנה היתה צרה את התנור. לתנור היתה צורת פעמון שטוח והיה לו פתח מעובד כעין פה. לפתח הזה היה מכסה של מתכת בצורת חצי עיגול פחוס במקצת. במכסה הזה היו מכסים את התנור.

את הטאבון היו מסיקים ב"קסל". הטאבון היה מושקע חלקו באדמה, זו היתה כעין חפירה שלתוכה היו מכניסים את ה"קסל" ומדליקים אותו. "קסל" היה קש של קיטניות, פול וחומצה. אני רוצה להוסיף פרט שהשמטתי כאשר דיברתי על הגרנות. הגרנות של "הרדיקלים" היו על יד הבתים שלהם אבל גורן הקיטניות היתה בגורן הכללית, הגורן הכללית היתה בכניסה למושבה, לכל איכר היתה הגורן שלו ואני זוכרת היטב את הפולים ואת החומצה בגורן. ואני זוכרת שכילדה קטנה הייתי ממונה על הדיש של הפולים ושל החומצה, הייתי מסתובבת במשך שבועות על המורג.

ה"טרחה" היתה השכבה שעליה הסתובב המורג, בכל פעם היו מקטינים את הערימה המרכזית עד שהערימה היתה נגמרת לגמרי ואז היו גומרים את הדיש. בחלקו התחתון של המורג היו תקועות אבנים בתוך חורים, המורג היה רתום לזוג פרדות ועל זה היו שמים פח ויושבים על הפח. חלק מהזמן היו עושים את העבודה בעמידה. ההנאה הכי גדולה היתה להתיר את הפרדות בתום עבודת היום. לנו היתה הסוטה "אפורה" והפרדה "חומה" ואני זוכרת שהייתי רוכבת הביתה עם תום הדיש. אני זוכרת את עצמי שזופה וצרוכת שמש בתור ילדה, והייתי הבת היחידה שהייתי דשה עם הבנים.

אחר כך היו זורים את הקיטניות. הקש השבור והמרוסק של הפול ושל החומצה היה ה"קסל".
ב"קסל" הזה היו מדליקים את הטאבון. קודם שמו את ה"קסל", עליו שמו רמץ - כמעט עד לפי
הטאבון ואז היו מדליקים. בדרך כלל הדליקו את הטאבון לפנות ערב ובבוקר היו משתמשים בו.
היו תנשילים שהיו מכניסים לטאבון עם ההדלקה לפנות ערב. מי שהיה בא למושבות הגליל
באותם הימים בודאי זוכר את הריח המיוחד שהיה עולה מן הטאבון, ניחוח מיוחד במינו
שהיום נעלם לגמרי ואיננו.
צריך לציין שאצל "הרדיקלים" הדליקו את הטאבון ב"קסל" בלבד בעוד שאצל האיכרים האחרים
השתמשו בגללים יבשים בנוסף ל"קסל".
בעוד ש"הרדיקלים" השתמשו בזבל רק לזיבול השדות, השתמשו האיכרים האחרים בזבל גם לעשית
"כלינקעס" ולהדלקת הטאבון.

ארכיון ותיקי חישון בגליל
כל הזכויות שמורות
לבלהה ואורי שרפמן
בית גן יבנאל טל. 06-750488

אל הלחם אפו בבית.
מהחיטה, הקציבו חלק לזריעה וחלק ללחם - לבית.

הערה: לחיטה קראו "מונה" -
אצלנו לא קראו לחיטה "מונה", אינני זוכרת את הכינוי הזה.

את החיטה אכסנו בתוך מזווה מיוחד שנקרא "כוורה". ה"כוורה" היתה בנויה בצורת מלכך
גבוה, בצידה היה פתח, כעין פשפש קטן שאותו היו מרימים ומוציאים חיטה לברור.
את החיטה בררו בלילות או בימי גשם. היתה לנו מנורת נפט בעלת רגל גבוהה ואהיל. את
המנורה העמידו באמצע השולחן, ועל השעוונית שפכו את החיטה לברור. על הברכיים שמו קערה
והצידה שמו את כל ה"פסולת" - רגבים, אבנים, וזרעים שנתנו מרירות ללחם (זרעי ה"זמן"?)
וזרעי ה"פרדון" (?).

אף פעם לא עבדו ביחידות, בדרך כלל באו הכרנשטטים או יופה או אפילו אנשי העליה
השלישית שהגיעו אז למושבה. היו יושבים ליד השולחן, מבררים חיטה ומדברים, פעמים רבות
נשארו לשבת ולשוחח עד חצות.
אני זוכרת שבצד אחד של החדר היתה הספה של ד"ר ברנשטיין-כהן, קנו אותה ממנו כשעזב את
המושבה. זה היה ארגז עץ גדול עם מכסה שבו החזיקו מצעים, באמצע היה קרש שהתרומם לחד
ושני קרשים גדולים יותר שגם הם התרוממו כלפי מעלה. כשהייתי ילדה קטנה עדיין לא בררתי
חיטה, אני זוכרת שאחותי יבנאלה ואני ישבנו שתינו בחדר השינה של ההורים, היתה לנו
מיטה כעין מיטת נוער - מזרון שהיה מונח על ארגזים - ובמיטה זו הייתי שוכבת ומקשיבה
לשיחות שהתנהלו בעת ברור החיטה.

היו זמנים שרחצו את החיטה, אני זוכרת שהיו רוחצים את החיטה בשביל הבורגול.
בורגול זו חיטה גרוסה ובורגול לא קנו כי לא היה כסף. מהחיטה הרחוצה חלק היו טוחנים
לסולת, ז"א - רוחצים, שורים במים חמים, מיבשים וטוחנים, בדרך כלל היו אוספים
את החיטה הרחוצה ונוסעים לטחנת הקמח אצל הצ'רקסים חלק היו טוחנים לבורגול וחלק היו
טוחנים בצורה מיוחדת והיו עושים מזה סולת. מכיון שהקמח היה עם סובין היו מנפים את
הקמח בנפה, את הסובין נתנו לתרנגולות ובקמח המנופה השתמשו לאפית הלחם.

מכיון שלא היו שמרים השאירו שאור מהאפיה הקודמת. מהקמח עשו ערימה בתוך גיגית, חוררו חור באמצע הערימה והוסיפו את השאור ומים תמים. אחר כך לשו עיסה וכיסו בסדין ובשמיכות חמות כדי שהבצק "יעלה" היטב עד הבוקר. בבוקר היו מחלקים את העיסה לתבניות משומנות (כדי שניתן יהיה להוציא את הלחם בקלות לאחר האפיה). התבניות היו בדרך כלל עגולות ועשויות מפחים של נפט, התבניות נעשו אצל פחח מטבריה. הלחם האפוי עטה מעטה של "קרום" שרוף ומהצדדים היה צבעו חום. ללחם היה טעם נפלא. בכלל יום אפית הלחם היה יום שמחה וחג כי באותו יום אכלנו לחם טרי. לעתים הכינה אמא עוגות ולעתים היתה עושה לאבא "קלייצעל" שטוח ועליו היתה שמה בצל או פרג וזה היה נמש תאווה לחיך. את הלחם אפו פעם או פעמיים בשבוע והיו שנים שאמא היתה אופה לחם ומוכרת לאותם האנשים שאכלו אצלנו. כשיבנאלה יצאה ב- 25 ללמוד בירושלים, החזיקה אמא "אוכלים" בבית בנוסף למורים שאכלו באופן קבוע. האמת היא, שאני זוכרת שכבר בתור ילדה די קטנה בת 9 או בת 10 הייתי מחכה שאנשים ילכו מהבית כדי שאוכל ללוש את הלחם.

שאלה: מה היו היחסים בין האיכרים לבין "הרדיקלים" ביבנאל?

היחסים היו מאוד אמביוולנטיים. היו תקופות שהיתה ביניהם "מלחמה" קשה. על השנים הראשונות אינני יכולה לספר, הייתי ילדה קטנה מדי אני יכולה לספר על שנות ה-20 ובקצהה, אני יכולה לומר שהיו אלה שני גושים שכל אחד מהם משך לכיוון שלו. היו הבדלים מהותיים בין "הרדיקלים" לבין שאר האיכרים והיו גם "פעולות" בשטח שהזכרתי מקודם. השימוש בזבל, גידול עצי פרי בחצרות "הרדיקלים" והנושא החשוב ביותר היה נושא העבודה הערבית -

אנחנו היינו קבוצה של "רדיקלים" וחינוז כמשפחה לחוד, העברית שלנו היתה שונה וכל השקפת העולם היתה אחרת. יש דברים שאינני יודעת כלל כי חייתי בתוך חממה מיוחדת.

שאלה: מה את יכולה לספר על משפחת סחין?

שני הזקנים סחין. שבתאי סחין והגב' סחין שאינני זוכרת את שמה. היא היתה זקנה מצומקת שלמעשה ניהלה את הבית. הוא היה איש מאוד מקובל וכיבדו אותו מאוד. למשפחת סחין היה מלון בחלקו השני של הבית, בנוסף לחנות היו להם חדרים נוספים שבהם גרו אורחי המלון. כל אורחי המושבה החשובים, ביניהם פקיד פיק"א, היו אוכלים אצל משפחת סחין. עטרה היתה בת יחידה והיתה ילדת תפנוקים שנולדה שנים רבות אחרי הנשואין. חייק"ה, היתה תמיד מסביב לעטרה והיא ייצגה את הכית לפני האנשים הנכבדים. אינני זוכרת את חייק"ה עובדת בחצר אבל את הזקנה אני זוכרת עובדת בגינה. חייק"ה התנהגה כמו "ליידי" ועטרה גדלה כמו בת נסיכים. היו להם קרובים כשנחאי ולעטרה היו בגדים ופיג'אמות, היו לה שתי צמות יפות וסרטי משי קלועים בצמותיה. היא היתה ילדה שונה מאתנו. היתה ילדה רגילה, טובה ומחונכת מאוד היא לא רעתה אווזים כמונו, לא הסתובבה בגורן, היתה הולכת עם התלמידים לבית הספר וחוזרת הביתה אבל בסך הכל היתה ילדה מפונקת מאוד.

יענק"ל סחין, סיפר אבא, היה כמעט "עם הארץ" מכיון שגדל בחורן ללא בית ספר ובקושי כתב עברית או כל שפה אחרת. היה עושה לעצמו כל מיני סימנים ואותיות. לעומתו, אביו היה היה תלמיד חכם. דבר אחד אפשר להגיד לזכותו של ענק"ל שהוא נהג כבוד רב בהוריו. ואני אראה לך את מכתב התנחומים שאבא כתב למשפחת סחין עם פטירתו של יענק"ל. היתה לו סבלנות רבה לאיכרים אבל היתה הרגשה של בלכול גדול לגבי החשבונות. הוא היה איש טוב, היה מנהלך לעתים קרובות לבוש ב"גלביה" ועליה מעיל כזה כמו שה"פרנקים" נוהגים והיו לו תמיד סוכריות בכיסים. הוא תמיד חילק סוכריות לילדים והתמונה שנותרה לי ממנו היא של איש טוב לב ונוח לבריות.

כמו שכבר ציינתי, חייק"ה חיתה ב"ליידי" והזקנה נשאה בנטל העבודה. ביתם היה יפה ומסודר הרבה סיפורים שמעתי אודותיה, שהיתה חרמנית ורכבה על סוסים, אני לא הכרתי אותה בתור שכזו. יתכן שאחרי שילדה את עטרה הסתגרה בבית והפכה אותו למעין חממה לבת היחידה שנולדה לה.

את יחיאל ברקוביץ אני זוכרת כאיש גבוה עם זקן לבן, נאה כמו פסל. את הגב' ברקוביץ הראשונה אינני זוכרת. אני זוכרת אותו כאלמן כשבסמוך אליו גרו יעקב ברקוביץ עם פנינה. פנינה היתה אשה גדולה מאוד. משפחת ברקוביץ היתה משפחה ענפה וגדולה מאוד. אני זוכרת את נחום ברקוביץ שהיה נשוי עם בת ראש פונה, היה איש קצת מוזר והיה לו בן נחמד מאוד בשם משה. אחרי הרבה שנים נולדה לו בת בשם טיבל"ה או טבולה כמו שקראו לה במושבה. יעקב ברקוביץ היה בן כיתתה של אחותי יבנאלה. היתה גם צילה ברקוביץ והיתה חנה ברקוביץ שהיתה שמנה מאוד ואביגדור יופה ושאר הלצים של המושבה כמו רוניה בן-צור הסתובבו במושבה יום אחד והכריזו בקול גדול: - מחר מוכרים בשר יקר, שוחטים את חנה ברקוביץ.....

אחר כך הגיע ברוך ברקוביץ עם האשה מחוץ לארץ ושתי הבנות שרה וזרמלה ועוד ילדה בשם חנה"ה, אני חושבת שחנה"ה היתה ילדה מאומצת. את יחיאל ברקוביץ כיבדו במושבה, הוא היה יהודי נכון ושקול מאוד ומקובל היה לחשוב ואף לומר ש"האבא עלה על הבנים". אינני זוכרת מה עשה יעקב ברקוביץ כשהאבא עדיין ניהל את החנות. בכל אופן זו היתה משפחה גדולה ולנו שהיינו משפחה קטנה הם נראו כשבת גדול.

משפחת בן-צור, זו היתה אריסטוקרטיה. יהודים יוצאי רוסיה מאנשי העליה השניה. הם הטרפו ל"רדיקלים בפלחה משותפת. בו היתה משפחה מאוד מלוכדת. יהודה התחתן מאוחר וגם סיומה היה רווק שנים רבות. זה היה בהחלט בית אינטליגנטי שהיה בו ספר והיו בו עתונים. היו מעורים בקרב בני הישוב ובין המתווכחים הגדולים. גאוותם היתה על האח האגרונום גרשון בן-צור שניהל את תחנת הנסיונות בחוות ביתניה.

היה הבדל בין הבנים לבין הבנות ביבנאל של אותם הימים, הבנים עבדו מגיל צעיר בשדות, יצאו לשדה, העמיבו עגלות, זרעו חומצה ודורה ולא פעם אחרו לבית הספר ואף החסירו ימי לימודים. אני זוכרת את עצמי בת יחידה הולכת לזרוע חומצה ודורה. הבנות בדרך כלל עזרו לאמהות בבית והלכו לרעות אוזים, וגם כן לא כולן. רעית האוזים היתה העבודה הראשונה שלי כילדה ביבנאל. האוזים היו בחצר, הם גדלו על קצת אוכל בחצר והרבה מרעה בשדה, ובתקופה של גמר הגורן היו מביאים אותם לרעות בגרנות. אם חס וחלילה הביאו אותם לפני גמר הדיש היתה תמיד מתפתחת מריבה בין האיכרים - "האוזים גזלו מהגורן שלי...". ולכן נוצר מעין "מודוס ויוונדי" בין האיכרים שעד אשר לא גמרו לדוש לא ירדו עם האוזים לגרנות אלא הלכו אתם לשדות. בשדות הפול והחומצה היו האוזים אוכלים עשבים ולשדות הדגנים לא הרשו להכניס את האוזים והיום אני מבינה שהיה חשש שהם יזיקו לדגנים. אחת התמונות היפות במושב היתה לראות את הילדים ועדרי האוזים עולים על הגרנות עם תום הדיש. הזכר עם ראשו הנטוי והאוזות המסתובבות מסביבו. לעתים העדרים היו מתערבבים והיו פורצות מריבות. ומי יכול לשכוח את צריחות האוזים? כל תנועה ורחש בלילות היה "מקיפיץ" אותם והיו מרימים את קולם. אני זוכרת שבילדותי שמעתי את סיפורה של רומא שניצלה בזכותם של אוזים והיינו גאים מאוד שהיינו בעלי אוזים.

שאלה: לאן שיווקו את הבשר?

היו חצרות שהיו מוציאים את האוזים למכירה, היו באים סוחרים וקונים. "תנובה" עדיין לא היתה קיימת באותם הימים.

אצלנו אמא נהגה לפטם אוזים. את פיטום האוזים אני זוכרת נהדר - אמא היתה עושה בצק מסובין ומקצת קמח ולשה "אצבעות", את ה"אצבעות" היתה מטגנת בתנור ובזה היתה מפטמת את האוזים, היה לנו מרתף מתחת לבית, שם היו מונחים כלובים, את האוזים הכניסו לכלובים האלה והלעיטו אותם פנימה לגרון.

כמו כן, אמא היתה שוחטת אוזים בבית ומוכרת את הבשר למורים ולפקידים. את השומן היו מטגנים ומשתמשים בו לבישול בעיקר בתקופת חנוכה וכמובן היו גם מוכרים לאחרים.

ארכיון ותיקי הישוב בגליל
כל הזכויות שמורות
לבלהה ואורי שרפמן
בית גן יבנאל טל. 0498 710

שאלה: האם את יכולה להוסיף על היחסים שבין "הרדיקלים" לבין האיכרים האחרים במושבה? כמו שכבר ציינתי מקודם, היו אלה שני עולמות שונים, אצל האיכרים ברחוב התחתון דיברו אידיש בבתיים. אצלם היו חרטים ערבים והילדים שלהם למדו בהתחלה ב"חדר". אלה באמת היו שני עולמות שונים לחלוטין. אני אינני זוכרת שבתור ילדה הלכתי אליהם לבתיים. הפעם הראשונה שהייתי אצל קוסטיצקי בבית היתה כאשר מתיתיהו היה נשוי לצילק"ה.

בתור ילדים נוצר קשר ביני לבין שמואל יצחקי ובפעם הראשונה שהגעתי אליו הביתה למדתי כבר בסמינר לוינסקי. שנים אחר כך, כשהייתי באה מאיטליה לביקור והלכתי לבקר אותו בביתו אמר לי הדוד שמואל - מה לך ולהם בכלל?

ל"רדיקלים" היה סולם אחר של ערכים ובעיקר של עדיפויות. אף פעם לא חשבתי שאני "עולה על אחרים" או "שוה" יותר מפני שהייתי בתו של חיים צימרמן. לא גידלו אותנו כבעלי גאווה ובכל זאת היו דברים שלא היה בינינו כל קשר, ובכל זאת זה היה חינוך שונה. אותי לא שלחו אף פעם מבית הספר בגלל כינים, או גרענת או בגלל שאבא לא שילם שכר לימוד. אצלנו לא "הוציאו" על אוכל, חיינו בצנע שבצנע. אני זוכרת שכאשר חזרנו מחו"ל אמא היתה כובסת את הסדינים ושמה אותם מיד כשיבשו, לא היו סדינים אחרים. לעומת זה היו ספרים בבית והיו עתונים.

המצב בבית גן היה גרוע יותר מהמצב ביבנאל, ביבנאל היו מאורגנים הדברים יותר. ביבנאל, ברפתות היתה פרה והיה חלב, היו תרנגולות בחצר והיו ביצים לאכול. אני זוכרת זמנים שלא רציתי לאכול ביצה ואמרתי לאמא - תמכרי את הביצה, יותר טוב! אני זוכרת שנים שעוף, אכלנו רק בשבתות - למרות העובדה שהיו עופות בחצר. היו מוכרים - מהחלב היו עושים חמאה ומוצרים אחרים והיו מוכרים.

היה קשר בבית הספר. הלכנו לטיולים ביחד אבל היחסים לא התקרבו עד כדי ליטון אחד אצל השני. לעומת זאת הקשרים בין ה"רדיקלים" היו ממש קשרי משפחה. אני זוכרת ששוכהשנינוק למשל היתה בין ילדי "הרדיקלים", אולי מפני שגרו ברחוב העליון והגב' שינוק היתה אשה מאוד עדינה, אני זוכרת שלא היה להם חרט בחצר. ואולי מפני שגרה מול דוכבונה. ילדי בידץ היו "חצי-חצי". ילדי איליוביץ היו קרובים אלינו בגלל השכנות וגם בגלל "רוח המרד" שפעמה בהם. אני זוכרת שחיינו די בתוך עצמנו.

ולכן גם אינני יכולה לספר הרבה על האיכרים ברחוב התחתון. שרה גוטרמן למשל, למדה אתי אבל כמעט שאינני זוכרת שהייתי שם בבית, אולי פעם אחת. אצל קורקין הייתי פעם אחת בלבד :: אולי מפני שטובה היתה בגיל של יבנאלה וצפורה נולדה יום אחד אחרי ולמדנו יחד עד שיום אחד היא ירדה כיתה.

מה את יכולה לספר על "בית פיק"א?

אני זוכרת את הבית בבית שגר בו רופא הבהמות. היה בו חדר שעמד לרשות הפקידים שהיו באים מפעם לפעם ליבנאל. בתקופה מסוימת גר בו האגרונום של פיק"אשניהל אחר כך את המטעים בתונים או באלג'יר. בתו של האגרונום הזה היא אמה של רות דיין-שורץ. אינני זוכרת את האגרונום עצמו אבל שנים מספר גרה אשתו הזקנה בבית הזה, ביבנאל. היא היתה אשה שברידית כזו עם תחרות ודברים עדינים כמו בובת חרסונה והריח ממנה בושם.

מבין תושביה של יבנאל אני זוכרת:

שמריה, בא עם אשה שמנה ועם ילדה מפונקת, דבורה שמריה שלמדה אתי בכיתה. הוא היה אופה ואפה לחם לפועלים שהסתובבו ביבנאל. האיכרים לא קנו לחם בהתחלה וקבוצות הפועלים בשנות ה-20 קנו מצנו לחם. הלחם שאפה היה מיועד לאזרחים שחיו במושבה.

אני זוכרת את דוד השמש ואת ג'מילה אשתו וכן את הבנים עובדיה ושלמה. עובדיה היה אינטליגנט ולמד עם אברהם ועם שושנה בכיתה אחת. שלמה לא למד והיה אחר-כך השמש של בית-הספר. דוד היה השמש של בית הספר במשך שנים רבות ומכיון שלא היו שעונים במושבה היה מדי בוקר מקבל את הפעמון בביתו של מנהל בית הספר ומצלצל ברחובות המושבה. התחיל מבית המנהל עלה לרחוב העליון, ירד לרחוב התחתון ומשם לבית-גן. וכך היה מזעיק את הילדים לבית הספר. אנחנו שרעינו את האווזים, שמענו את הפעמון וידענו שצריך לרוץ הביתה להספיק לאכול ולרוץ לבית הספר. בצהריים, שוב צלצל הפעמון להפסקת הצהריים. הלכנו הביתה לאכול וחזרנו לבית הספר לעוד שיעורים. מתוך השעתיים האלה עבדנו גם בגינת בית הספר.

אני זוכרת את משה הסנדלר, היתה לו אשה ספרדיה בעלת עור בהיר-בהיר ושערות שחורות מבריקות ומסולסלות. היו להם המון ילדים.

ואני זוכרת את גרטי, שהיה נשוי עם אחותו של מצליח בכור, להם היו שני בנים - אשר גרטי ופנחס גרטי. אשר למד בכיתתי, היה "טמבל" קלאסי, היה סתום לגמרי, אחר כך היו לו תולעים ונאלצו לחתוך חתיכה מהשפתיים. פנחס לעומתו היה ילד עם ראש פתוח. והיה דניאל ברונשטיין שכנה בית מחימר בדרך לבית-גן.

אני זוכרת את המושבה משנות ילדותי המוקדמות. המושבה "נגמרה" בבית פיק"א ובבית הספר. משם ועד בית-גן לא היו בתים עד ביתו של אריה אברמסון.

בימי החורף, היה קשה מאוד ללכת מיבנאל לבית-גן ולעתים קרובות הילדים לא שבו הביתה בצהריים. ציונה בן גליל מספרת שלעתים קרובות היתה אוכלת אצלנו, ואף פעם לא עשו חשבונות בענין זה. בכיתות ז' ו-ח' אני זוכרת את דרורה הלוי מכנרת שהיתה אצל שמואל צימורמן גם משה כהן למד ביבנאל. (בכנרת לא היו כיתות גבוהות בבית הספר).

אחת החוויות הגדולות שעברתי, ואיני זוכרת באיזו כיתה הייתי, הגיעה אז לבית-גן משפחת צ'רנוביץ, הדודה של ציונה בן גליל. הם הגיעו לבית-גן, ובבית גן ערכו חגיגת פורים בגן הילדים שהיה בבנין הגדול. אנחנו, ילדי ה"רדיקלים" באנו בעגלה לבית גן. אני זוכרת שהם הציגו איזה מחזה, משהו עם מדורה, ורקדו מסביב למדורה. ימימה (צ'רנוביץ או טשרנוביץ) לבשה משהו כמו עביה וכפיה על הראש והיא רקדה עם כולם אלא שהיא היתה כזו דקה וארוכה כמו "עשב" בהשוואה לבנות שלנו. אני זוכרת את התמונה בברור, והיינו ממש ילדים קטנים אז בכיתה ג' או בכיתה ד'. ואני זוכרת שהבנות התלחשו, כנראה שימימה קיבלה את המזור ואני לא ידעתי על מה הם מלחששות.

היה קשר אמיץ וטוב עם משפחות מסוימות בבית-גן, למשל היה קשר אמיץ עם משפחת מרמנוביץ עד שהלכו לנהלל.

אני זוכרת היטב כאשר באו מנהלל לבקש מאנשי העליה השניה שיצטרפו אליהם. אני זוכרת את שמואל דיין ואורי זסלבסקי שישבו אצל אבא וניסו לשכנע אותו ללכת לנהלל. הם יצרו חיים אחרים בנהלל, שונים מהחיים בשאר המושבות בגליל, בלי המתחים שהיו עם אנשי העליה הראשונה. הם היו אנשים צעירים ורצו ליצור התישבות למופת.

לימים, אני חושבת שהייתי אז בת 10, הגיע בראש השנה תאודור תום לקחת פרה או סוס ביבנאל ואבא שלח אותי אתו לבלות בנהלל. הוא היה נשוי לשושנה גולדמן מפוריה (מהאמריקאים של פוריה). עד היום אני זוכרת את הבית ואת מדרגות העץ. כילדה קטנה התרשמתי מאוד מביקורי בנהלל. בביקורי הראשון הם עדיין גרו בצריפים אבל היה שם עץ תות גדול ועצים אחרים קטנים יותר ומאחורי הבתים היו גינות ירק ובהם שתילי כרוב וכרובית, צנון ובצל ירוק - כפר אמיתי. והיתה שם תזמורת ובכלל ניתן לומר שהיתה שם תרבות יותר מאשר אצלנו.

כשחזרתי הביתה "עשיתי" להורי "חור בראש" למה הם לא הלכו לנהלל. ואז אבא ענה לי - שהיות והוא מתעסק גם בענייני ציבור, הרי שלא יוכל להשתלט גם על העבודה במשק בלי פועל, וביבנאל הרי יש לנו פועל יהודי.

במשך שנים, נסעתי לנהלל בתקופת הקיץ וכבר ידעו במושבה שאני "עולה לרגל" לנהלל כמו שהמוסלמים עולים למכה. מדי שנה בפורים הייתי מקבלת מתנה מנהלל והיתה לי שם חברה טובה ילידת יבנאל - הבת של יונה רייך - שנפטרה לפני שנים אחדות.

ארכיון זיכיוני הישוב בגליל
כל הזכויות שמורות
לבלהה ואורי שרפמן
בית ינאי טל. 06750488